МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослов’я
КИЇВСЬКА ТРЬОХСВЯТИТЕЛЬСЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ

Магістерська робота

ВІЙНА ЯГВЕ У КНИЗІ ПСАЛМІВ

Студент 6-го курсу: бр. Мар’ян Довганик
Науковий керівник: о. Роман Островський,
доктор біблійного богослов’я

Київ – Княжичі 2023

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1 Сам — Перша книга Самуїла

2 Сам — Друга книга Самуїла

Бут — Книга Буття

Вих — Книга Вихід

Втор — Книга Второзаконня

Дан — Книга пророка Даниїла

Єз — Книга пророка Єзикіїла

Єр — Книга пророка Єремії

І С — Книга Ісуса Навина

І Цар — Перша книга Царів

ІІ Цар — Друга книга Царів

Іс — Книга пророка Ісаї

Неєм — Книга Неємії

Прип — Книга Приповідок

Пс — Псалом

Соф — Книга пророка Софонії

Суд — Книга Суддів

Хрон — Книга Хронік

Чис — Книга Чисел

NCE — New Catholic Encyclopedia

ЗМІСТ

ВСТУП....4
РОЗДІЛ 1. КНИГА ПСАЛМІВ І КОНЦЕПЦІЯ ВІЙНИ ЯГВЕ....9
1.1. Книга Псалмів та її місце в біблійному каноні....9
1.2. Класифікація псалмів....10
1.3. Текстологія псалмів....12
1.4. Нумерація псалмів....13
1.5. Ім’я Ягве....14
1.6. Поняття війни Ягве....16
Висновок....21
РОЗДІЛ 2. ОБРАЗ БОГА-ВОЇНА У КНИЗІ ПСАЛМІВ....23
2.1. Війна вибраного народу і Бог-Воїн....23
2.2. Аналіз метафор і образів Бога-воїна на прикладі псалма 3....28
2.3. Псалом 68: Тріумф Бога у битві....33
2.3.1. Загальна характеристика, історичні обставини написання....33
2.3.2. Структура псалма 68....34
2.3.3. Аналіз 68:1-7....35
2.3.4. Аналіз 68:8-18....37
2.3.5. Аналіз 68:20-35....40
2.3.6. Підсумок аналізу псалма 68....42
2.4. Божа сила у боротьбі з ворогами у Псалмі 144....43
Висновок....50
РОЗДІЛ 3. ОБРАЗ ВІЙНИ ЯГВЕ У КНИЗІ ПСАЛМІВ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ МЕТАФОР МІЛІТАРНОЇ ЛЕКСИКИ....52
3.1. Метафори та образи війни у книзі Псалмів....52
3.2. Псалом 21 як псалом подяки за Боже визволення в битві....57
3.3. Образ Бога як твердині у псалмі 46....63
3.4. Псалом 60 як молитва за перемогу....67
3.5. Заклик до Бога змагатися з ворогами у псалмі 83....73
Висновок....77
ВИСНОВОК....80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ....84

ВСТУП

Псалми, як одна з найвизначніших книг Старого Заповіту, містять в собі багато глибоких поетичних творів, що відображають віру, досвід та стосунки ізраїльського народу з Богом. У цій магістерській роботі ставиться за мету дослідити тему війни Ягве у книзі Псалмів та проаналізувати роль Бога у контексті війни та захисту народу Ізраїлю, яка відображається у псалмах. Дослідження війни Ягве у псалмах не лише допоможе нам розкрити глибину релігійних уявлень, але й відкриє нові горизонти для розуміння війни як феномену, що включає духовні, моральні та соціокультурні аспекти. Дослідження образу Бога-Воїна в псалмах є важливим з метою розкриття значення військової тематики та лексики, а також його впливу на формування релігійних уявлень та ідентичності єврейського народу.

Також дослідження цієї теми є важливим з точки зору розкриття багатогранності біблійного тексту та його впливу на формування релігійних уявлень. Крім того, це дозволить нам краще зрозуміти роль війни, захисту та спасіння у релігійному контексті, що має актуальне значення і в сьогоднішньому часі, особливо з огляду на воєнну ситуацію в сучасній Україні.

Основними питаннями, які будуть розглянуті у цьому дослідженні, є аналіз поетичних образів, використання метафори Бога-Воїна, співвідношення Бога та народу в контексті війни, а також вплив цих ідей на релігійну практику ізраїльтян.

Об'єктом цього дослідження є псалми 3, 21, 46, 60, 68, 83 та 144 у контексті війни Ягве, що виявляється та описується в книзі Псалмів. У цій магістерській роботі досліджується, як псалми відображають тему війни, роль Ягве в цьому контексті, а також роль і значення у відображенні божественної боротьби та перемоги.

Межами цього дослідження у широкому розумінні є уся книга Псалмів, а у вузькому сенсі, це конкретні псалми: 3, 68, 144, а також 21, 46, 60 та 83.

Метою цієї дипломної роботи є проаналізувати на прикладі декількох псалмів тему війни Ягве у книзі Псалмів з ціллю розкриття її значення, символіки та теологічного впливу. У цій роботі буде досліджено різні псалми, що стосуються війни, проаналізовано їхню структуру, мовні засоби, богословські сенси та контекстуальні аспекти.

Основними завданнями роботи є:

проаналізувати окремі псалми, пов'язані з темою війни, зокрема ті, у яких згадується Ягве як воєначальник;

вивчити мовні засоби: метафори, епітети, символічні образи тощо, які використовуються в цих псалмах, щоби виокремити особливості їхнього змісту;

дослідити контекстуальні аспекти цих псалмів, зокрема історичні обставини, що спричинили їх написання;

виділити та дослідити символіку Ягве як воєначальника та розкрити її теологічні аспекти в контексті війни;

зіставити знайдені дані з іншими біблійними текстами, щоб розкрити ширший контекст теми війни у Старому Заповіті.

При написанні магістерської роботи і розкритті теми використовувалися різні методи, зокрема це:

метод літературного аналізу, який полягає в аналізі текстового матеріалу, зокрема псалмів, і передбачає аналіз структури, змісту, метафор та інших літературних елементів, які вказують на специфіку теми війни Ягве;

метод контекстуального аналізу, що полягає у враховуванні контекстуальних факторів, що впливають на розуміння та інтерпретацію воєнних псалмів;

метод порівняльного аналізу, який полягає у порівнянні розглянутих псалмів про війну Ягве з іншими біблійними текстами, такими як інші псалми, історичними та пророчими книгами Старого Заповіту, а також пошуку спільних мотивів, тем та символів, котрі би допомогли з'ясувати ширшу контекстуальну картину;

метод дослідження вторинних джерел, що полягає у долученні до дослідження інших авторитетних джерел, таких як наукові статті, монографії, коментарі, що стосуються псалмів та концепції війни в Біблії;

метод критичного аналізу, який полягає у критичному підході до аналізу текстів, питань інтерпретації та можливих протиріч, що включає врахування різних точок зору та аргументів і формулювання власної позиції на основі доступних даних.

Застосовані у цьому дослідженні методи дозволяють розширити розуміння теми війни Ягве у псалмах та надати аналітичні висновки, які приведені вкінці кожного підпункту другого та третього розділів, а також після кожного розділу зокрема.

Тема дослідження Війна Ягве у книзі Псалмів є актуальною з декількох перспектив, включаючи контекст сучасних подій, таких як російсько-українська війна. З релігійної перспективи, дослідження теми війни Ягве у псалмах дозволить краще зрозуміти роль Бога в контексті війни та релігійних переконань, що має велике значення для релігійних спільнот, позаяк Псалми є однієї з найважливіших книг Старого Заповіту, що має релігійне значення для християн та юдеїв. З історичної перспективи, враховуючи події війни в Україні та їх вплив на сучасне суспільство, дослідження війни Ягве у псалмах може

надати цінний історичний контекст і підставу для порівняння з сучасними воєнними конфліктами. Це допоможе зрозуміти, як псалми відображають погляди та досвід воєнних часів у своєму контексті. З етичної перспективи, тема війни Ягве викликає етичні питання щодо військових дій, справедливості, насильства та ролі релігії у воєнних конфліктах. Вивчення воєнних псалмів може допомогти розглянути різні підходи до цих питань та визначити, як релігійна думка формує уявлення про війну та мир. З культурної перспективи, Псалми є частиною культурного спадку цивілізації, і вони мають значення для літератури, мистецтва та музики. Дослідження війни Ягве у псалмах може сприяти розумінню впливу цих текстів на культуру, а також кращого розуміння способів їх інтерпретації та використання в сучасному світі.

Також важливим є духовний аспект теми дослідження. Псалми є виразом духовного досвіду та спілкування людей з Богом, а вивчення війни Ягве в цих псалмах дозволяє краще зрозуміти, як люди сприймали Божу присутність та дію в контексті війни. Дослідження війни Ягве у псалмах може виявити різні аспекти духовного життя, як от покаяння і примирення, безпеки та надії, спільноти та об’єднання, Божої справедливості тощо. У псалмах відображено прагнення спільноти до зміни способу життя та примирення з Богом. У контексті війни, це може виявлятися як звернення до Бога за допомогою та про прощення гріхів, які були пов'язані з воєнними діями. Псалми також виражають віру в Божий захист та надію на Його втручання у воєнних конфліктах. Люди можуть звертатися до Бога як до свого захисника та надійного союзника під час війни.

Окрім того, у псалмах виражено також прагнення спільноти до об'єднання людей навколо Бога. У воєнних умовах це може бути особливо важливим аспектом, адже люди шукають силу та підтримку одне в одного, спираючись на свою спільну віру. Також дослідження війни Ягве у псалмах може пролити світло на сприйняття Божої справедливості в контексті воєнних подій. Псалми

можуть виражати переконання в тому, що Бог втручається у воєнні справи для забезпечення правди та справедливості.

Магістерська робота складається з трьох розділів. У першому, теоретичному, розділі «Книга Псалмів і концепція війни Ягве» подано загальну характеристику книги Псалмів, зосереджено увагу на її місці в каноні, подано класифікацію псалмів, також розглянуто основні аспекти нумерації та текстології псалмів. Окрім того, подано короткий огляд історії виникнення, трактування та вжитку імені Ягве як одного із декількох імен Бога в Старому Заповіті, а також розглянуто основі положення концепції війни Ягве, що слугує своєрідним введенням у наступні два розділи магістерської роботи.

У другому розділі дослідження «Образ Бога-воїна у книзі Псалмів» буде зреалізована спроба дослідити проблему війни вибраного народу крізь призму одного з її учасників — Бога. У ввідних підрозділах «Війна вибраного народу і Бог-Воїн» та «Аналіз метафор і образів Бога-воїна на прикладі псалма 3» зроблено огляд основних позицій та бачень провідних біблеїстів щодо священної війни Ізраїлю, участі Бога у ній, а також проаназізовано методологію аналізу псалмів у контексті розуміння цієї участі Бога-воїна. Відтак, на основі методології аналізу метафор та образів Марка Бреттлера зроблено самостійний аналіз псалмів 68 та 144.

У третьому підрозділі магістерської роботи «Образ війни Ягве у книзі Псалмів на основі аналізу мілітарної лексики» зосереджено увагу на дослідженні метафор та образів війни на прикладі псалмів воєнної тематики 21, 48, 60 та 83. У ввідному підрозділі зроблено огляд основних концепцій та поглядів щодо того, яким чином різні псалми зображують війну, проаналізовано праці чотирьох чільних авторів-біблеїстів: Зигмунд Мовінкель, Артур Вайзер, Мервін Тейт та Вальтер Брюггеман. Для аналізу чотирьох вибраних ілюстративних псалмів застосовано методологію Марка Бреттлера.

РОЗДІЛ 1.
КНИГА ПСАЛМІВ І КОНЦЕПЦІЯ ВІЙНИ ЯГВЕ

1.1. Книга Псалмів та її місце в біблійному каноні

Псалтир, або Книга Псалмів, яка входить до Старого Заповіту, є однією з найважливіших та найулюбленіших книг у християнському та єврейському культурному контекстах. Ця збірка поетичних творів займає особливе місце в біблійному каноні, виконуючи різноманітні функції та відображаючи глибокі релігійні та духовні почуття.

У вступі до статті «Книга Псалмів» у «Новій Католицькій енциклопедії» зазначено:

> Книга Псалмів, або Псалтир, є унікальною в Біблії. Це збірка молитов, здебільшого без посилання на дату чи конкретні події чи особи. Таким чином, більше ніж будь-яка інша частина Біблії, вона є позачасовою[1].

Як подає Оксфордський словник єврейської релігії, Книга Псалмів є першою книгою «Писання» (Кетувім, або ж Агіографа), тобто третьої частини сучасної єврейської Біблії[2]. Вона поділена на п’ять розділів, кожен з яких завершується доксологією (тобто благословенням). Ці розділи, ймовірно, були введені остаточними редакторами для імітації п’ятикратного поділу Тори: Книга 1 (Псалми 1–41) Книга 2 (Псалми 42–72) Книга 3 (Псалми 73–89) Книга 4 (Псалми 90–106) Книга 5 (Псалми 107–150)[3]. На думку Вільяма Брауна, книга Псалмів, є «найбільш інтегрованою частиною Святого Письма»[4].

Важливим аспектом розуміння псалмів є молитовний вимір цього біблійного жанру. У псалмах добре видно, як молитва, виражена у Старому Заповіті, ґрунтувалась на свідомості ізраїльтян про те, що Ягве присутній серед

1 I. Nowell. *Psalms, Book of* // *NCE*, vol. 11, Detroit 2003. 794-797.
2 L. Mazor. *Book of Psalms* // *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion / edited by M. Grossman.* Oxford 2011.
3 Див. B. C. Hassell. *Encountering the Book of Psalms: A Literary and Theological Introduction*. Grand Rapids 2004.
4 W. P. Brown. *Seeing the Psalms. A Theology of Metaphor.* Louisville 2002, 1.

них і діє на їхню користь. Його особиста присутність запрошувала до відповіді з їхнього боку (Пс 17:7, 139:7-10), яка в свою чергу була плодом твердої впевненості, що Бог почує їхню молитву. У Пс 24:1-4, 27:6-7, 45 та Пс 90 добре видно, що молитва ізраїльтянина завжди глибоко коріниться у впевненості у відповіді Ягве, і ця впевненість настільки міцна, що супроводжувальні вислови подяки з'являлися навіть перед отриманням проханих ласк (Пс 13, 22, 26 тощо)[5].

Більшість псалмів мають заголовки (або ж початкові примітки, чи так звані суперскрипти). У Масоретському тексті вони присутні перед 116 псалмами. Якщо ж додати також усі псалми, котрі містять Алилуя («Хваліть Господа!») як надпис (див., наприклад, Пс 146), тоді число збільшується до 126. Таким чином, лише 24 псалми залишаються без жодних надписів. Багато заголовків містять технічну термінологію, деяка з цієї термінології досі не є чітко зрозумілою. Серед розповсюджених надписів, зокрема поширені жанрові позначення. У 28 псалмах зустрічається запис «Пісня», у 57 — «Псалом» (57 разів) тощо. Є також вказівки щодо виконання псалмів. Наприклад, «зі струнними інструментами» (Пс 4; 6; 54; 55; 67; 76), для флейт (Пс 5) і т. д.[6]

1.2. Класифікація псалмів

Існують різні класифікації псалмів. На особливу увагу заслуговує свого часу передова робота Германа Ґункеля. Його праця над псалмами, що в засаді була побудована на формальному принципі, мала на меті створити новий і значущий контекст для інтерпретації окремих псалмів — не розглядаючи їхній літературний контекст у Псалтирі, що на думку Ґункеля не був таким важливим, а об’єднуючи, тобто групуючи псалми того самого жанру (*Gattung*) з усього Псалтиря[7]. Ґункель розділив псалми на п'ять основних типів:

1. Гімни — це пісні хвали Божому творінню у момент сотворення чи протягом історії. Пісенні гімни є частиною Псалтиря, де видно зв'язок з

5 Див. M. R. E. Masterman, *Prayer in the Bible* // *NCE*, vol. 11, Detroit 2003, 591.
6 *Superscriptions of the Psalms* // *Mars Hill Press* mhpress.org (25.05.2023).
7 Див. H. Gunkel. *The Psalms: A form-critical introduction.* Philadelphia 1969, 30-39.

культом. Ці пісні служили для прославлення Ягве на богослужінні. Зазвичай вони починаються закликом похвали, описують мотивацію похвали та завершуються повторенням заклику. Вони відображають могутність Бога Ізраїля та Його велич. В гімнах також міститься міфологічний матеріал і легенди, але також вони прославляють Бога, який проявився в історії Ізраїля. У гімнах помітний вплив пророків, особливо в есхатологічних гімнах, які передбачають кінець часів та прихід царства Божого. Ці гімни мають поетичну цінність і зберігаються як найцінніші твори в Псалтирі[8].

2. Спільнотні (суспільні) плачі — складають другу важливу категорію псалмів. У них народ оплакує якесь суспільне лихо. Псалми 44, 74, 79, 80, 83 і 89:38 відображають становище людей, яке супроводжується скаргами і плачем. Вміст цих скарг можна розділити на три частини. Спочатку є сама скарга, мета якої викликати співчуття Ягве, а особливу роль відіграє скарга на насмішку ворога, яка так болісно діяла на євреїв. Потім йде молитва до Ягве про зняття лиха, яке може бути найрізноманітнішим. Тут використовуються різні аргументи, щоби переконати Ягве виявити милосердя до свого народу і втрутитися на його користь. Серед них особливо важливі нагадування про близький зв'язок Ягве зі своїм народом. Точне визначення дати написання цих псалмів дуже складне або навіть неможливе, навіть у випадках, коли вони посилаються на конкретні події[9].

3. Царські псалми. Позаяк тема цього дослідженням вимагатиме аналізу декількох царських псалмів, видається за доцільніше детальніше зупинитися на цьому жанрі. Царські Псалми Старого Завіту, такі як Пс 2, 18, 20, 21, 45, 72, 101, 110, 132 і 144: 1-11, становлять особливу групу в культовій поезії. Ґункель, проводячи паралелі із близькосхідними релігійними практиками часів творення псалмів та враховуючи культурно-історичний контекст тієї епохи, зазначає, що ці псалми відображають стосунки між царем і божеством, що було поширеним у стародавніх народів. За царя чи від його імені молилися й приносили жертви,

8 Див. H. Gunkel. *The Psalms*, 30-31.
9 Див. H. Gunkel. *The Psalms*, 32.

про що свідчить існування царських храмів в Єрусалимі, Бетелі та Дані. Щодо датування Царських псалмів, то існують різні позиції, зокрема це може бути доекзильний період, або ж період після вигнання, коли з'являється нове тлумачення «царя» як громади Ізраїля. Більш імовірно, однак, що «цар», про якого йдеться в цих псалмах, — це окрема особа, і спроби ототожнити їх із конкретними особами, такими як іноземні царі чи князі-священики Маккавеїв, виявилися, як вважає Ґункель, недостатньо обґрунтованими. Поетичні форми та подібності, виявлені у вавилонських і єгипетських віршах, підтверджують думку, що Царські псалми належать до царського періоду стародавнього Ізраїлю. Ці псалми характеризуються енергійністю, духом і випадковими виголошеннями оракулів, що відрізняє їх від пізніших імітацій або інтроспективних композицій, знайдених в апокрифах і псалмах Соломона[10].

Ізраїльські царські псалми можна класифікувати відповідно до конкретних ситуацій, для яких їх співали. Пс 20 і Пс 144:1-11 виконувалися королівським хором під час битв, Пс 18 — це подячна молитва царя після повернення з військового походу, Пс 45 — це жвава та старовинна пісня, присвячена королівському весіллю, Пс 132 вшановує заснування царської святині та заснування царства тощо. Однак, найпоширенішими нагодами для виконування цих псалмів були інтронізація царя та щорічне царське свято, як видно із Пс 2, 21, 72, 110, а також урочиста обітниця, дана царем у Пс 101. Ґункель, знаходячи паралельні місця у інших текстах Писання, зазначає, що так звані «Останні слова Давида» (2 Сам 23:1-7) також подібні до Царських псалмів, що вказує на їх давність. Проте деякі розділи Пс 89, зокрема 89:38, 89:46, 89:51, як вважається, відносяться до періоду після вигнання та після падіння Юдейського царства. Ці вірші контрастують з попередніми віршами, в яких висловлюється хвала Ягве та даються обіцянки Давиду[11].

10 Див. H. Gunkel, *The Psalms*, 23
11 Див. H. Gunkel, *The Psalms*, 24

У наступних розділах цього дослідження стане більш зрозумілим зв’язок між царською темою, царською ідеологією та темою війни Ягве. Зокрема, про це йтиметься при аналізі Пс 21 та Пс 244. Царські псалми часто містять захоплену хвалу цареві та висловлюють побажання йому благополуччя. Вони зображують грандіозні сцени битв і перемог на честь царя, подібно до художніх зображень у вавилонській та єгипетській культурах[12].

4. Індивідуальні плачі — псалми, у яких оплакується доля псалмопівця. Ламенти, або ж плачі, скарги, окремих осіб складають найбільшу групу пісень у Псалтирі. На думку Ґункеля, це місце, де в Старому Заповіті виражається індивідуальність і хоч з поетичної точки зору ці псалми не завжди видатні, але з релігійної точки зору вони є непереможним скарбом у Псалтирі[13].

5. Подячні пісні. В окремих подячних псалмах, протилежних індивідуальним плачам, псалмопівець дякує Богові за визволення від особистих страждань. Серед індивідуальних пісень подяки є кілька, які чітко передбачають богослужіння і які повинні співатися під час жертв подяки. Інші прямо відкидають жертву подяки[14].

На додаток до цих п’яти основних жанрів, Ґункель також визнав низку другорядних типів псалмів, зокрема: спільнотні подячні псалми, у яких увесь народ дякує Богові за визволення; мудрісні псалми, що відображають старозавітну мудрісну літературу; паломницькі псалми, які співають паломники на шляху до Єрусалиму; а також група змішаних псалмів, які не можна віднести до жодної категорії[15].

1.3. Текстологія псалмів

12 Див. H. Gunkel, *The Psalms*, 24.
13 Див. H. Gunkel, *The Psalms*, 33-36.
14 Див. H. Gunkel, *The Psalms*, 32-33.
15 Див. H. Gunkel, *The Psalms*, 36-39.

Псалми створювалися протягом п’яти століть — IX-VII ст. до Р. Х., — від псалма 29 до псалмів постекзильного періоду. Більшість із них виникли в південному царстві Юди та були пов’язані з Єрусалимським храмом. Ймовірно, вони слугували лібрето під час богослужіння в храмі, хоча точна манера невідома. Деякі псалми, як припускається, мають зв’язок із ритуальними жертвоприношеннями у Храмі[16].

Відтоді, як псалми почали записуватися, редагуватися та переписуватися, існує велика кількість списків та кодексів. Одним з них є масоретський текст, що став основою для більшості перекладів Старого Заповіту, включаючи відомі переклади, такі як Переклад короля Якова чи Нова американська стандартна версія, яка зокрема використовується у католицьких спільнотах в англомовному світі. Походження масоретського тексту пов'язане з групою єврейських учених, відомих як масорети, які між 7-м та 10-м століттями нашої ери копіювали, редагували та поширювали текст Старого Заповіту[17]. Найстаріший відомий повний примірник Масоретського тексту — Ленінградський кодекс — датується початком 11-го століття. Саме оригінальний єврейський текст за Ленінградським став основою для аналізу тексту псалмів у цій роботі

Окрім Ленінградського кодексу, існують інші важливі оригінальні тексти, як от Александрійський (*Codex Alexandrinus*) та Синайський кодекси (*Codex Sinaiticus*) — одні з найдавніших та найповніших рукописів Біблії, які зберігається у Британській бібліотеці і містять повний текст Псалтиря, також Ватиканський кодекс (*Codex Vaticanus*) та інші. Вочевидь, у силу історичних обставин, пов’язаних із копіюванням та передачею тексту, лінгвістичними та орфографічними змінами, впливом інших текстів та традицій тощо, кодекси та списки псалмів можуть мати певні розбіжності. Теоретичне поняття «уртексту» залишається предметом дискусій, і також обговорюється, чи коли-небудь існував такий одиничний текст. Рукописи Мертвого моря, що датуються

16 J. S. Kselman. *Psalms* // *The New Oxford Annotated Bible with the Apocryphal/Deuterocanonical Books*. Oxford 2007, 776.

17 Див. E. Tov. *Textual Criticism of the Hebrew Bible*. Minneapolis 1992.

щонайменше до 3 століття до нашої ери, містять версії тексту, які відрізняються від сучасної єврейської Біблії. Також Септуагінта (грецький переклад, зроблений у 3-му та 2-му століттях до нашої ери) та Пешітта (сирійський переклад, зроблений у 2-му столітті нашої ери) час від часу мають помітні відмінності від Масоретського тексту. Текст Тори, збережений самаритянами у самаритянській єврейській мові, також відрізняється від Масоретського тексту[18].

Український переклад о. Івана Хоменка, який також використовується у цій роботі, а саме при цитуванні Святого Письма українською мовою, був здійснений «за науково устійненими Масоретськими текстами шостого видання Р. Кіттеля»[19].

1.4. Нумерація псалмів

Нумерація псалмів у єврейських (масоретичних) і грецьких (Септуагінта) рукописах різна. Псалми зазвичай ідентифікуються порядковим номером, якому часто передує «Пс». Протестантські переклади дотримуються єврейської нумерації, тоді як католицькі літургійні тексти зазвичай використовують грецьку нумерацію. Сучасні католицькі переклади можуть використовувати єврейську нумерацію з посиланням на грецьку. Православні та католицькі переклади використовують грецьку нумерацію з посиланням на єврейську.

Різниця між масоретським текстом та Септуагінтою в нумерації псалмів, ймовірно, пов’язана з поступовим нехтуванням оригінальної поетичної форми під впливом літургійних практик і помилок переписувачів. Деякі псалми, такі як Псалми 9 і 10, спочатку були єдиним акровіршем, але були розділені в масоретському тексті та правильно об’єднані в Септуагінті та Вульгаті[20]. Псалми 42 і 43 вважаються трьома строфами одного вірша, оскільки мають

18 Див. H. Shanks, *Understanding the Dead Sea Scrolls*, Random House, 336.
19 *Святе Письмо Старого та Нового Завіту,* Рим 1963, III.
20 J. S. Kselman. *Psalms* // *The New Oxford Annotated Bible with the Apocryphal/Deuterocanonical Books*. Oxford 2007, 776.

однакову тему, метричну структуру та рефрен. Пізніше літургійне вживання розділило деякі псалми, тоді як інші були об’єднані в оригінальні хорові оди. Деякі псалми, як-от 14 і 70, мають дубльовані частини, які з’являються в Псалтирі двічі[21].

У цьому дослідженні буде використовуватися масоретська нумерація, позаяк, по-перше, вона використовується у виданнях Святого Письма українською мовою в перекладі Хоменка, а, по-друге, застосовується у абсолютній більшості джерел, які використані у цьому дослідженні.

1.5. Ім’я Ягве

Ягве — одне з багатьох імен Бога, котрі вживаються у Святому Письмі. У силу частоти вживання та свого значення, Ягве, мабуть, найвідоміше, але, вочевидь не єдине ім’я Господа.

Ярл Фоссум у своєму дослідженні, присвяченому імені Бога в єврейські культурі, зазначає, що у єврейському розумінні ім’я Бога є святим (священним), а тому вимагає особливого ставлення[22]. Юдаїзм вважає деякі імена Бога настільки святими, що після того, як вони були написані, їх не можна стирати. Ось найважливіші з них YHWH (יהוה), Адонай (אֲדֹנָי, *ʾăḏōnāy*), Ел(ь) («Бог», אֵל, *ʾel*)[23], Елогім («Бог», іменник у множині, אֱלֹהִים, *ʾĕlōhīm*)[24], [ел] Шаддай («Всемогутній», אֵל שַׁדַּי, ʾel šaday), і Цеваот («[з] Воїнств», צְבָאוֹת, ṣəḇāʾōṯ); деякі також включають Ег’єх («Я буду», що є частиною виразу з книги Виходу: Ehyeh asher ehyeh, אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה).

Перед тим, як перейти до розгляду питання власне імені Ягве, окремо варто зупинитися на іншому найпоширенішому імені бога — Ел. Вживання цих

21 J. S. Kselman. *Psalms*, 776.

22 J. E. Fossum. *The Name of God and the Angel of the Lord: Samaritan and Jewish Concepts of Intermediation and the Origin of Gnosticism*, Wako 2017, 245-256.

23 F. M. Cross. אֵל ʾēl. // *Theological Dictionary of the Old Testament*. 1973, Vol. 1, 242–261.

24 Toorn, van der Karel. *GOD (I) אלהים*. // *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. Grand Rapids 1999, 352–365.

обох імен у різних частинах Святого Письма було однією з основних причин до виведення так званої теорії чотирьох джерел[25]. Ягвістичне і елогістичне — це два таких джерела.

Як зазначає словенський теолог і біблеїст Йоже Крашовец, «термін ’el вживається, коли Бог протиставляється людині (Чис 23:19; Іс 31:3; Єз 28:9; Ос 11:9; Йов 25:4), або коли предикати співчуття та благодаті пов’язані з цим терміном (Вих 20:5; 34:6.14; Пс 86:15).»[26] Також дослідник звертає увагу на особливість вживання цього терміну як своєрідного префікса при поєднанні з деякими іншими божественними позначеннями, атрибутами і назвами. У цих розгорнутіших найменування префікс ’ēl завжди є першим елементом: ʾēl-bĕrît »Бог Завіту» (Суд 9,46); ʾēl ʾēlîm «Бог богів» (Дан 11:36); ʾēl ʾĕlōhîm yhwh «бог богів, Господь» (I Н 22:22 двічі; Пс 50:1) та інші[27].

Написання ім'я Бога Ягве у палеоєврейській мові було 𐤉𐤄𐤅𐤄 (יהוה), транслітеровано як YHWH[28]. Сучасні біблеїсти та палеографи згодні транскрибувати його як Ягве, але немає однозначної відповіді на питання про правильну вимову тетраграматону. Скорочені форми «Yeho-» і «Yo-» використовуються в особистих іменах та фразі «Алилуя!» (הַלְלוּ-יָהּ). Це ім'я не зустрічається чітко поза ізраїльським контекстом і має неясне походження. *Ehye ašer ehye* («Я є те, що я є»), пояснення, подане у Вих 3:14, правдоподібно, є пізньою теологічною вставкою, свого роду поясненням, винайденим у той час, коли первісне значення було забуто[29].

1.6. Поняття війни Ягве

25 Див. J. J. McDermott. *Reading the Pentateuch: A Historical Introduction.* Mahwah 2002, 21
26 Див. J. Krašovec. *General and Proper Names for God(s) in the Hebrew Bible* // *Library of Hebrew Bible/Old Testament Studies* 418 New York (2010)
27 J. Krašovec, *General and Proper Names for God(s) in the Hebrew Bible.*
28 Пор. 𐤉𐤄𐤅𐤄 // *WordSense Online Dictionary* wordsense.eu (25.05.2023)
29 D. N. Freedman. *YHWH* // *Theological Dictionary of the Old Testament. Vol. 5, 1986.*

Насильство є важливою темою та проблемою у Святому Письмі, зокрема Старого Заповіту. Згідно із класичним визначенням, поданим, наприклад у словнику Мерріам-Вебстер, насильство — це «фізична сила, застосована з метою травмування, жорстокого поводження, пошкодження або знищення»[30]. Одним із найяскравіших виявів тотального насильства є війна.

Згідно із загальним визначенням, поданим, наприклад у словнику Кембридж[31], війна — це інтенсивний збройний конфлікт між державами, урядами, суспільствами або воєнізованими групами, такими як найманці, повстанці та ополченці. Зазвичай він характеризується надзвичайним насильством, руйнуванням і смертністю з використанням регулярних або нерегулярних військових сил. Війна належить до загальних видів діяльності та характеристик типів воєн або воєн загалом[32].

Термін чи концепція війна Ягве ніде не вживається у оригінальних текстах і є вислідом інтерпретації священного писання, як і, зрештою, суміжне поняття «священна війна», як буде видно із подальшого тексту цього дослідження. Проте саме словосполучення існує як назва ймовірно втраченої книги «Книга війн Ягве» (סֵפֶר מִלְחֲמֹת יהוה)[33]. В українському перекладі Біблії Хоменка вживається назва «Книга воєн Господніх». Назва згадана у Чис 21:

> Двигнувшися звідти, стали табором на другому боці Арнона, що в пустелі, яка виходить із краю аморіїв; бо Арнон то границя Моава, між моавитянами та аморіями.
>
> Тим то й сказано у книзі воєн Господніх: Вагев біля Суфа й долина Арнона. (Числа 21:13-14)

Війну Ягве можна вважати власне війною згідно із розумінням, поданим на початку цього підрозділу. Проте, важко співставити це поняття із концепцією релігійної війни.

30 *Violence* // *Merriam-Webster Dictionary* merriam-webster.com (25.05.2023).
31 *Warfare* // *Cambridge Dictionary* dictionary.cambridge.org (25.05.2023).
32 P. James — J. Friedman. *Globalization and Violence. Vol. 3: Globalizing War and Intervention.* London 2006
33 P. Achtemeier. *Encyklopedia Biblijna*. Warszawa, 2004, 1349.

Є різні визначення релігійної війни. Згідно із Девідом Оннекінком, це «війна, узаконена релігією та/або з релігійними цілями (але, можливо, війна, яку ведуть світські лідери та солдати)»[34].

Поняття священної війни, або ж bellum sacrum, увійшло в християнську концепцію війни, справедливої війни. Проте ця концепція розвивалася поступово.

За істориком Едвардом Пітерсом, до 11-го століття християни не розробили концепції священної війни (*bellum sacrum*), у якій сама війна вважалася актом покаяння та духовної заслуги. Проте, з появою хрестових походів в 11 столітті, з'явилася концепція «священної війни» та термінологія, що позначала «ворогів Бога». У ранньому християнстві широко використовувалася концепція «справедливої війни» (*bellum iustum*) святого Августина. Проте, війна ніколи не розглядалася як доброчесна діяльність. У хрестових походах хрестоносці воювали в ім'я Бога, але зміна в ставленні до війни, від справедливої до священної, була помітною. Війна Ягве у книзі Псалмів відрізняється від концепцій священної та справедливої війни. Вона не підпадає під класифікацію цих категорій, оскільки Ягве здобуває перемогу без активної участі людини або з просто символічною участю. Цю війну називають «війною Ягве» або «священною війною», що відрізняється від більш сучасного розуміння «священної війни». Термін «війна Ягве» використовується для позначення війни, в якій Бог воює за людей.[35].

З іншого боку, термін «священна війна», хоч і не вживається в самій Біблії, вказує на той факт, що Старий Заповіт представляє участь Ізраїлю в такій війні як служіння Богу, аналогічне культовій чи релігійній діяльності. Бог був тим, хто закликав Ізраїль до цього, зазвичай через пророка. Воїни повинні були освятитися (бути ритуально чистими). Рішучих дій очікували від Бога, часто через чудо, яке кидало ворогів у паніку чи жах, і це могло статися як з участю людини у битві, так і без неї. Будь-яка видобута здобич мала бути

34 D. Onnekink. *War and Religion after Westphalia, 1648–1713*. Farnham 2013, 76-77.
35 C. Tyerman. *The Crusades: A Very Short Introduction.* London 2004, 63.

«присвяченою», відданою Богові як жертву. Старозавітна «священна війна» — це особливий вид війни в певний час в історії Ізраїлю, коли Бог бореться за Ізраїль, щоб зберегти свою землю для свого народу, щоб його план спокути міг здійснитися. На думку Томаса Хеза, «священна війна» — це не біблійний термін, а радше термілогічний апарат, певна концепція, яку придумали німецькі вчені (як от Фрідріх Шваллі) на початку двадцятого століття. Шваллі застосував цей термін до певних біблійних текстів (таких як Втор 2:34, 7:3-5, 20:16-18; І Н 6, 11:12-20; 1 Сам 15). Він порівняв війну, зображену там, із джихадом в ісламі[36].

На думку біблеїста Томаса Хеза, таке порівняння породжує багато проблем. По-перше, таке зіставлення є анахронізмом. По-друге, це проблема самого поняття в Біблії. Якщо джихад говорить про тривалу «боротьбу» або навіть «боротьбу в ім’я Бога», то «священна війна» Старого Завіту не відповідає цьому баченню. Загальна картина в Старому Завіті представляє не релігійну військову стратегію для Ізраїлю, щоб воювати за Бога (ніби йому потрібна допомога), а радше, щоби Бог воював за Ізраїль у певний момент часу. Тому таку битву краще називати «божественною війною» або «війною Ягве»[37].

«Божественна війна» в Біблії насправді представляє неповторні дії в історії Ізраїлю. Ці війни велися в певний час, для якого була характерна жорстокість і насильство, рівноцінне чи навіть більш масштабне, ніж те, про яке йдеться у Святому Письмі. На думку Хеза Томаса, хоча дехто і використовував матеріал «божественної війни» у Старому Завіті як підґрунтя для військової машини (особливо під час колонізації американського континенту), церква не повинна їх повторювати, ані виправдовувати для будь-яких народів у теперішньому світі. Таке застосування біблійного матеріалу демонструє неправильне розуміння місця та значення «божественної війни» в текстах Святого Письма. Цей вид війни був особливим для Ізраїлю, коли вони рухалися в землю Ханаан[38].

36 Пор. F. Schwally. *Semitische Kriegsaltertümer: Der heilige Krieg im alten Israel.* Leipzig 1901.
37 H. Thomas. *The Old Testament, «Holy War» and Christian Morality* // comment.org (25.05.2023).
38 H. Thomas. *The Old Testament, «Holy War» and Christian Morality* // comment.org (25.05.2023).

Міллард Лінд простежив історію та теологію війни/священної війни Ягве від першого та формального досвіду Ізраїлю в подіях виходу до кінця ізраїльської/юдейської монархії в шостому столітті до нашої ери. Він стверджує, що це було покликання Ізраїлю служити Богові ненасильницьким способом, дозволяючи себе вести пророчим словом і Божим часто чудесним втручанням. Зростаюча участь Ізраїлю у військовому конфлікті, на думку Лінда, є історією відмови від Божого доручення створити нове та мирне теополітичне суспільство у світі, засноване на покорі Богові, а не на використанні військової сили. Особливо монархія відіграла важливу роль у тому, щоби повернути Божий обраний народ назад у русло національно-військової політики з її силовими структурами та секуляризованою війною. Лише в пророках ми знаходимо постійний голос, який кидає виклик цьому розвиткові[39].

Лінд також вказує на те, що концепція війни Ягве не є, як часто вважають, втіленням насильства в Старому Завіті в ім'я Бога, а скоріше обмеженням війни та насильства. За своєю суттю, як показано у Вих 1–15, це не те, що Бог закликає Ізраїль до зброї, а радше Божий наказ Ізраїлю стриматися і дозволити Богу воювати з ворогами. У той час як кожна нація, яка перебуває у стані війни, як давня, так і сучасна, стверджує, що Бог або її боги на її боці, Ізраїль змушений довіряти своєму Богу настільки, щоб стримувати власні військові зусилля[40].

Війни Ягве асоціюються особливо з Ізраїлем, який заволодів і утримав обітовану землю Ханаан; це історія від виходу до ранньої монархії. Пізніше, коли Ізраїль все більше переймав військові стратегії націй, повідомлялося лише про випадкові війни Ягве. У пророків, однак, теологія війни Ягве знаходить новий акцент. У новому заклику покладатися тільки на Бога Ісая закликає єрусалимських царів свого часу покладатися на Боже керівництво та дотримуватися політики політично-військової «тиші». Вони повинні уникати військових союзів з іншими націями, а також не покладатися на власну

39 Пор. M. Lind. *Yahweh Is A Warrior: The Theology of Warfare in Ancient Israel*. Scottdale 2001, 15.
40 Пор. M. Lind. *Yahweh Is A Warrior*, 108.

військову силу (у випадку царства Юди) та довіряти Богу, який єдиний може захистити Єрусалим/Сіон (наприклад, Іс 7:4; 30:15–17). Покора царя Єзекії цьому заклику привела до чудесного збереження Єрусалиму від значно переважаючої ассирійської армії, яка його облягала (Іс 36–37)[41].

Висновок

Книга Псалмів, як частина Старого Заповіту, виконує важливі релігійні та духовні функції і має особливе місце у єврейському та християнському культурних контекстах. Вона є інтегрованою частиною Святого Письма та містить різноманітні псалми, які відображають глибокі релігійні почуття, історичні події та виражають поклоніння та подяку Богові.

Існують різні класифікації псалмів. У цій роботі представлено одну з найпоширеніших класифікацій — класифікацію, яку розробив Герман Ґункель. Він виділив п'ять основних типів псалмів: гімни, спільнотні плачі, царські псалми, індивідуальні плачі і подячні псалми. Гімни є піснями хвали Богові, спільнотні плачі виражають сум за суспільним горем, царські псалми стосуються коронації царя, індивідуальні плачі виражають страждання псалмопівця, а подячні псалми містять подяку Богові. Крім основних типів, існує також низка другорядних типів псалмів. Ця класифікація допомагає зрозуміти різноманітність тематики та жанрів псалмів у Псалтирі. У подальшому, у цьому дослідженні буде зосереджено увагу саме на царських псалмах та індивідуальних плачах.

У книзі Псалмів, як і в цілому у Святому Письмі, використовуються різні імена для звернення до Бога. Одним з найбільш відомих є Ягве (YHWH), але також є інші імена Бога, такі як Ел (ʾĕl) та Елогім (ʾĕlōhīm). Ім'я Ягве написане палеоєврейською мовою та транскрибується як Ягве, але його точна вимова

41 Пор. G. Von Rad. *Der heilige Krieg im alten Israel*, Gottingen 1952

невідома. Саме це ім’я використовується у понятті війни Ягве як війни вибраного народу.

Термін «війна Ягве» не зустрічається безпосередньо в оригінальних текстах, але існує як назва можливо втраченої книги. Згідно з загальним визначенням, війна є інтенсивним збройним конфліктом, що супроводжується насильством та руйнуванням. Проте війна Ягве відрізняється від релігійних та так званих справедливих воєн, оскільки Бог здобуває перемогу без активної участі людини. Це розуміння «війни Ягве» використовується для позначення Божої боротьби за вибраний народ.

РОЗДІЛ 2.
ОБРАЗ БОГА-ВОЇНА У КНИЗІ ПСАЛМІВ

2.1. Війна вибраного народу і Бог-Воїн

Війну вибраного народу можна розглядати крізь призму її основних учасників: вибраний народ, вороги Ізраїлю та Ягве. У цьому розділі війна Ягве розглядатиметься крізь призму Бога-воїна. Власне, Господь є не просто Богом Ізраїлю, але є Богом-воїном, безпосереднім учасником війни.

У двадцятому столітті з'являється декілька теорій серед біблійних науковців щодо священної війни Ізраїлю. Їх можна розділити на дві категорії: першу представляють богословські роботи Фрідріха Шваллі[1], Йоганнеса Педерсена[2] та Герхарда фон Рада[3], які тлумачать незвичний характер священної війни як пізню богословську реінтерпретацію, що не походить від самої історичної події. За цією школою, священна війна була пізнім релігійним конструктом, який був накладений на історичні події, щоби пояснити та виправдати дії Ізраїлю у війнах. Представники цієї школи вважають, що священні тексти були створені з метою політичої та релігійної легітимації, і не відображають реальну історичну дійсність. Друга група вчених, до якої належать Рудольф Шменд[4], Альберт Глок[5] та Манфред Вайпперт[6], піддає сумнівам висновки першої групи біблеїстів, висуваючи ранні історичні або міфологічні аргументи для обґрунтування богословської інтерпретації. Згідно з цією школою, священна війна має свої коріння в ранній історії Ізраїлю або навіть в міфології, і вона була важливим елементом релігійно-політичного

1 Див. працю F. Schwally. *Semitische Kriegsaltertümer: Der heilige Krieg im alten Israel.* Leipzig 1901.
2 Наприклад, у праці J. Pedersen. *Israel: Its Life and Culture.* Oxford 1963.
3 Див. G. von Rad. *Der heilige Krieg im alten Israel.* Gottingen 1952.
4 Див. Rudolf Schmend. *Jahwekrieg und Stämmebund: Erwägungen zur ältesten Geschichte Israels.* Göttingen 1966.
5 Див. Albert Glock. *Warfare in Mari and Ancient Israel*. Ph.D. Dissertation, University of Michigan 1968.
6 Див. Manfred Weippert. *Jahwe und die anderen Götter. Studien zur Religionsgeschichte des antiken Israel in ihrem syrisch-palästinischen Kontext.* 1997.

життя народу[7]. Вони висувають тезу про те, що священна війна мала реальне історичне значення та відображає історичні умови того часу. Ці дві школи представляють різні підходи до тлумачення священної війни Ізраїлю. Обидва підходи мають свої аргументи та підтримку серед біблійних вчених, але питання про сутність священної війни залишається предметом дебатів у галузі біблійної науки.

Серед богословів, котрі присвятили увагу проблемі образу Бога-Воїна (якщо точніше, саме Ягве-Воїна) та його участі у війні вибраного народу в Книзі Псалмів осібно стоїть Міллард Лінд. Його праця «Бог є воїном. Теологія війни у стародавньому Ізраїлі»[8] є однією з монографій, які висвітлюють проблему Ягве-Воїна у Старому Заповіті та книзі Псалмів зокрема. Лінд відкидає позицію першої групи вчених і виходить за межі другої групи, стверджуючи, що уявлення Ізраїлю про священну війну ґрунтується на досвіді виходу з Єгипту, який окрім іншого включає пророчу постать[9]. Лінд наголошує на дивах Ягве, що передусім проявляються у перевазі його дій над військовими діями людини, найперше ворогів вибраного народу. Він також підтримує історичну правдивість найстарішої традиції Ізраїлю та відкидає ідею, що священна війна є пізньою богословською реінтерпретацією, яка не походить від самої історичної події.

Головна теза Лінда полягає в тому, що тексти Старого Заповіту відображають критичну думку щодо того, як Юдея розуміла себе та священну війну. Цар розглядав себе та свою армію як засіб досягнення перемоги, тоді як

7 Пор. А. Мазар. *Направления развития исторических исследований библейского периода* // *Вестник Еврейского университета. №28*. Москва — Иерусалим 2005, 258-265.

8 C. M. Lind. *Yahweh Is A Warrior: The Theology of Warfare in Ancient Israel*. Scottdale 2001.

9 У згаданій праці Лінд висловлює думку, що девтерономіст розрізняє роль іституів царя та пророка, вважаючи їх принципово різними. У той час як інститут царя розглядається як такий, що був у розриві з Мойсеєм, пророк зображується як наступник Мойсея. Подібність пророка до Мойсея заснована на ролі Мойсея як посередника угоди та закону угоди на горі Хорив. Пророк, а не цар чи священик-левіт, як вважається, займає найвищу посаду згідно з девтерономістом. Як для посередника завіту для пророка адресатами є не лише цар, але й уся громада. Стосунки між Ягве та народом є центральними, і Ягве поставив пророка, щоб говорити те, що Він наказав. З книги Второзаконня (зокрема 18:15-18) випливає, що спочатку не було потреби в посереднику, але на прохання народу Ягве призначив посередника. Це підкреслює, на думку Лінда, значення братерства у вірі Ізраїлю. Див. M. Lind. *Yahweh Is A Warrior: The Theology of Warfare in Ancient Israel*, 153.

богословське розуміння священної війни бачило Ягве як царя, а пророком – того, хто оголошував спасіння, яке приходить від Ягве, та заперечував, що перемога залежить лише від війська[10].

Цей контраст, за аргументами Лінда, між пророчою перспективою та намірами монархії відображено в значній мірі в П'ятикнижжі та історичних книгах від Ісуса Навина до 2-ї Книги Царів. Незважаючи на те, що процарські наративи з 1 Самуїла 8-12 становлять проблему для послідовності його тези, Лінд стверджує, що це не заперечує ідею про те, що девтерономістичні джерела[11] мали єдине уявлення про богословський та політичний порядок, а також про війну[12].

Отже, поза псалмами, текстами, котрі є ключовими для біблійного зображення Ягве як воїна, є книга Вих 15, Іс 59:16-20, Соф 3:16-20[13] та, вочевидь, інші тексти. Проте, як свого часу справедливо зазначив Дж. В. Андерсон[14], псалми можуть бути свого роду репрезентативними щодо образу Ягве-воїна загалом у Біблії, оскільки вони містять велику кількість жанрів, охоплюють великий часовий період і є в певному сенсі представниками біблійного канону в цілому. Крім того, псалми містять кілька текстів, які зазвичай обговорюються в контексті Ягве як воїна (наприклад, Пс 18, 24, 68). Однак використання «Ягве як воїн» поширюється далеко за межі цих декількох псалмів і зустрічається у якійсь формі у приблизно трьох чвертях псалмів[15].

---

10 M. D. Patrick. *Warfare in the Old Testament and the Ancient Near East*, 35-70 // *Theodicy and Eschatology: Old Testament Theology in a Contemporary Context* / edited by James L. Crenshaw. Philadelphia 1986.

11 Згідно із девтерономістичною теорією, вперше запропонованою Мартіном Нотом (див. M. Noth. *Überlieferungsgeschichtliche Studien. Teil 1: Die sammelnden und bearbeitenden Geschichtswerke im Alten Testament*. Halle 1943), єдиним колективом авторів чи редакцією авторів були написані не лише Второзаконня, але частини книг Ісуса Навина, Суддів, Самуїла, Царів та Книги пророка Єремії. Пор. R. Albertz. *The riddle of the Deuteronomists* // Thomas Römer (ed.). *The Future of the Deuteronomistic History*, Leuven 2000, 1.

12 Див. M. Lind. *Yahweh Is A Warrior: The Theology of Warfare in Ancient Israel*, 100-103.

13 Див. R. Nysse. *Yahweh Is a Warrior* // *Word & World* 7/2 (1987), 93.

14 Пор. G. W. Anderson. *Israel's Creed: Sung, Not Signed* // *Scottish Journal of Theology* 16 (1963), 277-285.

15 Марк Бреттлер у своїй роздвідці «Образи Ягве-воїна у Псалмах» (M. Z. Brettler. *Images of YHWH the warrior in Psalms // Semeia* 61 (1993) 136) зокрема наводить конкретний список таких псалмів: 2, 5, 6, 7, 8, 9-10, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42-43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147,

Інший знаковий біблеїст, що займався проблемою Ягве-воїна, є Марк Бреттлер. У своїй розвідці «Образи Ягве-воїна у Псалмах» Бреттлер докладно описує методологію, за якою слід, по-перше, виокремити корпус текстів псалмів, де щонайяскравіше зображено образ Ягве-воїна, а по-друге, як можна побачити і проаналізувати образ Бога-воїна на основі метафоричної мови, яка використовується у псалмах.

Бреттлер досліджує те, як чотири автори псалмів (3, 46, 83 та 144) розуміли образ Бога-Ягве як воїна. Ці псалмісти не жили одночасно: троє з них, ймовірно, писали в доекзильному[16] Ізраїлі (Пс 3, 46, 83), тоді як автор 144 псалма написав його після Вавилонського полону. Вони також не писали в одному жанрі: Псалом 3 — це скарга індивіда, Псалом 46 — громадський гімн, Псалом 83 — скарга спільноти, а Псалом 144 є досить еклектичним, що частково цитує ранню літературу різних жанрів. Ці чотири псалми, хоча можливо й походять з Єрусалима, представляють різні жанри і періоди часу, і можливо, представляють традиції з різних географічних областей. Використання метафори «Ягве — воїн» у всіх цих псалмах свідчить про центральне місце цієї метафори в стародавньому Ізраїлі. Це така важлива тема, що навіть у завершальному Пс 150, у віршах 1-2 згадується ця метафора[17]. Хоча у цих чотирьох псалмах використовується одна й та ж метафора, вони не виражають її однаково. Це не дивно, оскільки в давньому Ізраїлі Ягве в образі воїна відображав багато характеристик воїнів, з яких індивідуальні псалмопівці могли обрати те, що було відповідним до їхнього розуміння, обставин, часу, середовища тощо. Так, серед аналізованих Бреттлером псалмів, лише у 144 псалмі на Ягве проектується озброєння, а саме стріла, яка використовується у війні. Проте, навіть цей випадок є двозначним, оскільки контекст дає можливість розуміти образ як блискавку. У псалмах, отже, використовуються

148, та 149.

16 Тобто, у період до Вавилонського полону. Термін використовується в українській біблеїстиці. Пор. К. Костів. *Словник-довідник Біблійних осіб, Племен і Народів.* Торонто 1982, 269.

17 Пс 150:1-2 «Алилуя. Хваліте Господа в його святині. Хваліте його в його могутній тверді. Хваліте його за його подвиги великі. Хваліте його в його величі безмежній.»

метафори, як от природніх стихій, фортеці, твердині тощо, які можна трактувати як образи Бога-воїна. Розуміння метафори у свою чергу в значній мірі залежить від прагматики, тобто від ситуації висловлювання. Тому важливо розуміти соціальне оточення псалмів і те, як це визначає реалізацію метафори в конкретних контекстах. Окрім того, Бреттлер вважає, що псалом може бути створений для конкретної події, але піддаватись значним змінам під час подальшої передачі та рецитації[18].

Зрештою, уважне вивчення різних псалмів виявляє різноманітні способи вираження метафори Ягве як воїна. Ці вислови виходять за рамки людських воїнів і підкреслюють незрівнянність і перевагу Ягве. Метафора скорегована таким чином, щоби відповідати ізраїльтянам на розуміння природи Бога, підкреслюючи унікальні якості Ягве та його дії як воїна. Ця метафора переплітається з іншими аспектами ідентичності Ягве, такими як Творця та Вседержителя у Пс 65[19]. Вона демонструє силу Ягве, змушуючи ворогів засинати у Пс 75[20] та вселяючи впевненість в ізраїльського воїна в Пс 3. Важливо зауважити, що ця метафора не ототожнює Ягве з людьми-воїнами, а скоріше використовує людську мову та образи, щоб сформулювати характер і дії Ягве[21].

Підсумовуючи, метафора, особливо в поезії, служить потужним інструментом для подолання обмежень буквальної мови та дослідження таємниць людського досвіду та божественного. Заглиблюючись у те, як різні псалмопівці, чи то у 4 псалмах аналізованих Бреттлером, чи у 6 псалмах, які будуть проаналізовані нижче в цьому дослідженні, використовували метафору

18 Див. M. Brettler. *Images of YHWH the warrior in Psalms*, 157-159.

19 Пс 65:7-9 розкриває роль Ягве як Творця та Вседержителя. Ці вірші описують Божу силу та панування над створінням. Ягве виявляє свою могутність, закріплюючи гори та приборкуючи бурхливе ревіння моря і галас народів. Ці образи вказують на надзвичайну владу Бога над природою: «Ти, що твоєю силою утвердив єси гори, потугою підперезавшись. Ти, що приборкуєш ревіння моря, рев його бурунів, і народів галас. Перед твоїми чудесами ті, що живуть на землі краях, наповнюються страхом; сповняєш радістю країни Сходу й Заходу».

20 Пс 75:6-7: «Ограблені відважні серцем, сон обняв їх; зомліли у всіх вояків руки. О Боже Якова, від твоєї погрози запаморочилися верхівець і кінь.»

21 Див. M. Brettler, *Images of YHWH the warrior in Psalms*, 160-161.

Ягве як воїна для формування своїх зображень трансцендентного Бога, ми отримуємо уявлення про розуміння та стосунки стародавніх ізраїльтян з Богом. І це розуміння полягає в тому, що Бог є присутній серед свого народу і воює за нього. Він виступає як надійний захисник Ізраїлю, який бореться проти ворогів і забезпечує мир та перемогу. Ця метафора втілює сприйняття Бога як активного учасника в житті вибраного народу, а також підкреслює віру в Божу могутність і величезну силу, за допомогою якої Бог діє. Таким чином, метафора залишається центральною частиною наших постійних зусиль зрозуміти та змалювати божественне.

2.2. Аналіз метафор і образів Бога-воїна на прикладі псалма 3

Марк Бреттлер у своїй праці «Образи Ягве-воїна у Псалмах»[22] пропонує досліджувати псалми з урахуванням їх контекстуального значення і використовувати історичні та культурні аспекти для зрозуміння їхнього змісту.

Відповідно до методології Марка Бреттлера, для аналізу псалмів, що розглядаються у цій роботі, з цієї перспективи буде застосовано орієнтовний план:

1. Які були історичні обставини під час написання конкретних псалмів? Які культурні та релігійні традиції, актуальні у той час, вплинули на написання псалма та відобразилися у його лексиці?
2. Яку структуру псалма можна виділити?[23]

22 Див. M. Brettler, *Images of YHWH the warrior in Psalms*, 135-165.

23 Марк Бреттлер у своєму аналізі не вважає за потрібне зупинятися докладно на структурі псалма. Однак, у цьому дослідженні така доцільність вбачається. Включення структури псалма в аналіз метафор Бога-воїна та метафор війни Ягве може допомогти зрозуміти контекст та специфіку використання цих образів у тексті. По-перше, структура псалма може вказувати на його загальну тематику, послідовність думок та намір автора. Розуміння контексту псалма допоможе краще зрозуміти, як образи Бога-воїна та війни Ягве використовуються автором у певних моментах псалма. По-друге, багато псалмів мають внутрішню структуру, яка передає емоційну динаміку автора. Розуміння цієї динаміки може підсилити розуміння того, як образи Бога-воїна використовуються для вираження певних почуттів, таких як захист, перемога або суд. По-третє, у структурі псалма можуть бути використані риторичні прийоми, такі як повторення, антитеза чи паралелізм. Розуміння цих прийомів може допомогти виявити особливості та ефективність метафор Бога-воїна та війни Ягве в рамках псалма. Зрештою, включення структури псалма в аналіз допоможе забезпечити повноту розглядуваних ідей та образів.

3. Які символи та образи використовувалися у розглянутих псалмах та які були їхні смисли? Як загальнобіблійний контекст може допомогти у розумінні чи скорегувати наше розуміння конкретного образу або метафори?
4. Як відображено концепцію війни Ягве в цих псалмах та які аспекти цієї концепції були найбільш важливими для авторів?

У своїй методології аналізу псалмів Марк Бреттлер звертає увагу на те, що у історико-лінгвістичному аналізі можливі різні підходи. Перший підхід, який він наводить, є порівняльним дослідженням образів та епітетів, які використовуються для опису Ягве як воїна в Старому Заповіті, та їх порівняння з аналогічними образами в інших культурах Стародавнього Близького Сходу. Другий підхід є більш теологічним і ставить завдання розглянути проблеми, які виникають від зображення Ягве як воїна у текстах Старого Заповіту. У цьому підході зосереджується увага на проблемах, які текст Старого Заповіту ставить перед християнами сьогодення. Натомість, Бреттлер обирає третій шлях і у своїй роботі зосереджується на текстах псалмів, досліджуючи літературну функцію метафори «Ягве як воїн» у псалмах з різними жанрами[24]. Автор визнає складність відтворення соціальної функції метафори, але налаштований на реконструкцію цієї функції на основі текстів псалмів. Головним завданням аналізу автора є відповідь на просте запитання: як саме різні псалмопівці уявляли Ягве як воїна?

Бреттлер справедливо зазначає, що майже всі атрибути, що використовуються відносно Ягве, відображають людські атрибути, але вони проектуються на Бога, який має суттєві відмінності від людей. Використання таких атрибутів для Ягве як воїна відбувається метафорично, і метафорична мова є панівною формою богослов'я у Старому Заповіті. Тому про «Ягве як воїн» можемо говорити як про метафору[25].

24 Див. M. Brettler, *Images of YHWH the warrior in Psalms*, 138.
25 Див. M. Brettler, *Images of YHWH the warrior in Psalms*, 138.

У своєму аналізі Бреттлер намагається пояснити суть метафори Бога-воїна на прикладі метафори троянди. Умовний оратор має намір згадати певні загальні слова, пов’язані з трояндами, такі як краса, аромат, делікатність і романтичне кохання, і перенести ці загальні слова на людину, яку він описує. Подібним чином, коли псалмопівці заявляють, що «Ягве є воїном», вони не мають на увазі, що Бог подібний до воїна в усіх аспектах. Швидше, вони згадують про певну термінологію, пов’язану з воїнами, яка має вказувати на силу, відвагу, майстерність у бою та перемогу, і приписують ці характеристики Богові[26].

Одним із завдань у вивченні метафори є виявлення загальних місць, які згадуються в конкретному випадку метафори. Це особливо складно, коли ми маємо справу зі стародавніми текстами, де культурні асоціації та конотації можуть відрізнятися від асоціацій у сучасному суспільстві. Тим не менш, досліджуючи контексти, у яких використовується метафора, а також іншу мову й образи, які її оточують, можна визначити деякі загальні місця, які згадуються. Отже, читаючи псалми, ми повинні не лише звертати увагу на терміни, що пов'язані з воїнами, включаючи епітети воїнів, але також на терміни, що стосуються війни, військової сили та військової зброї.

Важливою рисою Марка Бреттлера є порядковий аналіз тексту псалма. Використовуючи методологію вченого схожий аналіз буде застосовано щодо декількох псалмів у цій роботі. Зроблений Бреттлером аналіз Псалма 3 *«О Господи, як багато моїх ворогів...»* буде використовуватися як своєрідний зразок. А принцип метафоричного аналізу видається доцільним застосувати не лише для аналізу образу Бога-воїна, але й щодо образу війни Ягве.

Марк Бреттлер у своєму аналізі Псалма 3 сягає досліджень інших біблеїстів, а саме Ґункеля і Бегриха, Ітона, Сарна, Крофта, Ґерстенберґа,

26 Див. M. Brettler. *Images of YHWH the warrior in Psalms*, 137-138.

Андерсона, Кіла, Меттінґера, Купера, Краусса та інших[27]. Аналізуючи великий корпус біблеїстичних досліджень цих вчених Марк Бреттлер аналізує історичні обставини написання псалма, культурні та релігійні традиції періоду створення та редакцій тексту, символи та образи, вжиті у псалмі тощо.

Отже, щодо історичного контексту, умов і причин його написання, Бреттлер приходить до таких висновків. Псалом 3 зазвичай розглядається як скарга індивіда, хоча вчені аргументовано виводять з контексту, що говорить саме цар, тому можна вважати, що це також царський псалмом. Назва псалма «Псалом Давида, коли він утікав від свого сина Авесалома», на думку Бреттлера, не є достовірним історичним джерелом, і свідчить про те, що таким чином його розуміли в контексті військових подій як заклик до війни Бога-воїна з боку деяких традицій[28]. Індивідуальний автор скаржиться на те, що знаходиться під облогою; вживання «моїх ворогів» у 3:8а, а також згадка про народ у 3:9 свідчать про те, що індивідуальний адресант просить визволення з військової скрути[29].

Щодо аналізу метафор Псалма 3, то Бреттлер звертає увагу на такі конкретні метафори та характерні мовні звороти, тлумачачи їх крізь призьму Бога-воїна:

---

27 Зокрема, праці H. Gunkel — J. Begrich. *Einleitung in die Psalmen.* Gottingen 1966; J. H. Eaton. *Kingship and the Psalms.* Sheffield 1986; N. M. Sarna. *Legal Terminology in Psalm 3:8* // *Sha'arei Talmon.* Winona Lake 1992, 175-181; S. J. L. Croft. *The Identity of the Individual in the Psalms* // *Journal for the Study of the Old Testament* Sup 44 (1987); E. S. Gerstenberger. *Psalms, Part 1.* Grand Rapids 1988; A. A. Anderson. *Psalms.* London 1972; O. Keel. *The Symbolism of the Biblical World: Ancient Near East, Iconography and the Book of Psalms.* New York 1985; T. N. D. Mettinger. *The Dethronement of Sabaoth: Studies in the Shem as Kabod Theologies* // *CBOT* 18 (1982); A. Cooper. *Ps 24:7-10: Mythology and Exegesis* // *Journal of Biblical Literature* 102 (1983), 37-60; H. J. Kraus. *Psalms 1-59.* Minneapolis 1988. Див. повну бібліографію використаних Бреттлером джерел: M. Brettler. *Images of YHWH the warrior in Psalms*, 161-165.

28 Пор. E. Slovomic. *Toward an Understanding of the Formation of Historical Titles in the Book of Psalms // Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 91 (1979), 350: «Більшість біблеїстів вважають, що історичні заголовки в певних псалмах спочатку не були їх невід'ємною частиною. Вони розглядають заголовки як продукт мідрашної діяльності, що походить від епохи книжників. У той час, як стверджує ця точка зору, до Псалмів додавалися заголовки, і в той період Книга Псалмів набула свого теперішнього вигляду.» Також варте уваги зіставлення Пс 3 із 2 Сам 15:13: «Прийшов посланець до Давида і сказав йому: "Серце ізраїльтян за Авесалома!"» із коментарем «Радше концептуальні, ніж лінгвістичні паралелі». S. D. Cook. *Titles of Psalms: an appraisal of James Thirtle's thesis.* Sydney 2015.

29 Див. Brettler, *Images of YHWH the warrior in Psalms*, 140.

- «Щит» (але ти, Господи, щит мій навколо мене, ואתה יהוה מגן בעדי כבודי, *Va'atah YHWH magen ba'adi kevodo*[30]): щит (מגן, *magen*) — це захисна зброя, яку використовують воїни, але в Псалмі 3 він використовується як метафора божественного захисту (Пс 3:4);

- «Слава» (ти моя слава, כבודי, *kevodi*): значення єврейського слова «кабод», яке часто перекладається як «слава», абстрактне і його можна потрактувати неоднозначно, але Бреттлер припускає, що воно може стосуватися внутрішньої якості божественного воїна та його сили (Пс 3:4);

- «Той, хто високо піднімає мою голову» (ומרים ראשי, *vumrim roshai*): значення цієї фрази невизначене, але воно може стосуватися військової перемоги. Воно використовується в псалмі 3, щоби виразити віру псалмопівця в здатність Бога захистити його і врешті-решт дарувати йому перемогу (Пс 3:4);

- Свята гора («і він вислухав мене з *гори святої* своєї», לשון קדשו הודיעני, *lashon kadosho hodi'ani*): Ягве відповідає псалмопівцю зі своєї святої гори, яка символізує його божественну присутність і силу (Пс 3:5). Із цієї метафори Бреттлер виводить також додаткові образи і символи, які можна встановити завдяки паралельним текстам, зокрема псалму 24:

- Божественний оракул військової перемоги: відповідь Ягве розглядається як божественний оракул військової перемоги, який традиційно виголошував священик або пророк;

- Ковчег завіту: присутність Ягве асоціюється з ковчегом завіту, який розглядався як його колісниця та трон[31];

- Херувими: Ягве ототожнюється з херувимами, які асоціюються з його божественною присутністю та силою[32];

---

30 Тут і далі цитування єврейського тексту за Ленінградським кодексом. תנ"ך // *Unicode/XML Leningrad Codex* tanach.us (25.05.2023)

31 Через псалом 24 Бреттлер далі пов’язує присутність Ягве із 1 Сам 4:4 «Народ послав у Шіло, й взяли вони звідти ковчег Господа Сил, що перебуває на херувимах. Обидва сини Елі, Хофні й Пінхас, супроводжали ковчег Божий.» Також подібні алюзії Бреттлер знаходить у Пс 63:3; 84; 96:6; 132.

32 Аргументація Бреттлера тут та сама. Автор робить посилання на 1 Сам 4:4.

- Міцний сон (*«Я ліг собі й заснув, і пробудився»* у 3:6): здатність псалмопівця «спати міцно» (נחיתי ואישנה, *nakhiti va'ishanah*) і не боятися є метафорою його впевненості в підтримці та захисті Ягве (див. аргументацію нижче);

- Божественний захист: присутність Ягве забезпечує божественний захист псалмопівцю та місту. Таким чином можна потрактувати значення віршів 6-7. Слово סָמַךְ (*samakh*, підтримувати) спільнокореневе зі словом סֹמֵךְ (*somekh*, підтримувати, опиратися) у Езек 30:6а «Так говорить Господь: Упадуть *підпори* Єгипту і повалиться гординя його сили.»[33];

Отже, використовуючи аналіз Бреттлера можемо прийти до висновку, що псалом 3 зображує Ягве як воїна, який може забезпечити визволення та захист псалмопівцю та його народу. Якості Ягве як воїна описано за допомогою образів, пов'язаних з захисною зброєю (щит) та перемогою (підніманням голови вгору). Ситуація автора псалма — це військовий стан, і він закликає Ягве діяти як воїн і допомогти визволити його з цього стану.

2.3. Псалом 68: Тріумф Бога у битві

2.3.1. Загальна характеристика, історичні обставини написання

Псалом 68 (*«Устане Бог, і розсипляться вороги його...»*) є піснею хвали та благословення для Бога за Його величні діла, коли Він виходить на перемогу. Цей псалом звучить як бойовий марш, оскільки дає короткий огляд деяких завоювань і перемог Бога для Свого народу.

Були запропоновані різні теорії щодо походження цього псалма, які проливають світло на його можливі історичні обставини. Одна з теорій припускає, що Псалом 68 був написаний на згадку про процесію Ковчега Завіту

33 Оригінальний текст Езек 30:6 « כֹּה אָמַר יְהוָה: וְנָפְלוּ סֹמְכֵי מִצְרַיִם, וְיָרַד גְּאוֹן עֻזָּהּ, מִמִּגְדּוֹל סְיֵנֵה יִפְּלוּ בָהּ בַּחֶרֶב נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה» можна перекласти дослівно як «Так говорить Господь: І впадуть підтримувачі Єгипту, і зійде гордість їхня сила, з їхніх веж вони спустяться, Синай впаде на їхні руїни, Говорить Господь Бог (Ягве).»

до гори Сіон в Єрусалимі. Ця подія, записана в 2 Сам 6:1-19, ознаменувала визначний момент у правлінні Давида та встановлення Єрусалима як релігійного центру Ізраїлю. Такі вчені, як Герман Ґункель[34] і Франк-Лотар Госсфельд[35], пропонують цю точку зору, підкреслюючи теми псалма про присутність Бога, тріумф і процесію людей.

Інша точка зору свідчить про те, що Псалом 68 може відображати контекст військової перемоги. Давид, відомий як цар-воїн, керував успішними походами, і, можливо, цей псалом був складений, щоби прославляти такі тріумфи. Такі вчені, як Вальтер Брюггеман[36] і Крейг С. Бройлз[37], розглядають цю можливість, наголошуючи на мові псалма про Бога як божественного воїна та його зв’язку з давніми близькосхідними військовими традиціями. Крім того, деякі вчені досліджують вплив стародавніх близькосхідних і ханаанських релігійних традицій на мову та образи Псалма 68. Ці традиції часто містять мотиви божественних воїнів і процесій богів. Відомі вчені, такі як Білл Арнольд та Брент А. Строун[38], провели паралелі між Псалмом 68 і цими ширшими культурними контекстами. Підсумовуючи, хоча точне історичне підґрунтя Псалма 68 залишається незрозумілим, його зазвичай розглядають як псалом прославлення, вдячності та впевненості в Божій силі та перемозі.

2.3.2. Структура псалма 68

На основі підходів Роберта Р. Рейборна[39] та І. Кнола[40] можна виділити таку структуру псалма:

34 Див. H. Gunkel. *Introduction to Psalms.* Eugene 2020, 283.
35 Пор. F.-L. Hossfeld — E. Zenger — L. M. Maloney. *Psalms 2: A Commentary on Psalms 51-100 /* edited by Klaus Baltzer. Minneapolis 2005, 158-169.
36 Пор. W. Brueggemann. *From Whom No Secrets Are Hid: Introducing the Psalms Westminster.* Lousville 2014, 39
37 Пор. C. C. Broyles. *Psalms. New International Biblical Commentary. Peabody* 1999, 25.
38 Див. B. Arnold — B. A. Strawn. *Beyah Semo in Psalm 68:5: A Hebrew Gloss to an Ugaritic Epithet?* // *Zeitscrift fur dei Alttestamentliche Wissenschaft* 115.3 (2003), 428-432.
39 Див. Rev. Dr. R. S. Rayburn. *«The Psalm of Battles» Psalm 68* // faithtacoma.org (25.05.2023).
40 Пор. I. Knohl. *Psalm 68: Structure, Composition and Geography* // *Journal of Hebrew Scriptures* v 12 a 15 (2012), 1-9.

1. Пролог або вступ (68:1-6): Псалом починається зі вступу, який вводить нас в тему і контекст псалма;

2. Перша центральна секція (68:7-18): У цій частині псалма описується переможний похід Бога від Синайської гори до Єрусалиму, що є історією спасіння Ізраїлю до часів Давида;

3. Друга центральна секція (68:19-31): У цій частині відображається «сила і велич Божого царства», відображені у возвеличенні Божого народу та потоку поклонників і підданих до Нього;

4. Епілог або заключення (68:32-35): Псалом завершується заключними роздумами або благословенням.

Псалом 68 є одним з найбільш вражаючих псалмів, що описують Бога-воїна. Даний псалом містить безліч метафор і символів, що вказують на божественну силу Ягве, тож його можна використати для дослідження образу Бога-воїна.

Відтак, ось порядковий аналіз характерних метафор та мовних зворотів, які стосуються образу Бога-воїна в псалмі 68.

2.3.3. Аналіз 68:1-7

У вірші *«Устане Бог, і розсипляться вороги його, а ненависники його з-перед його обличчя розбіжуться»* (68:2) використовуються метафори, щоби описати могутність Ягве та Його владу над ворогами. Образ Бога-воїна у цьому вірші є величним і страшним. Слово *«устане»* (יקום, *yekum*) може вказувати на те, що Ягве, як герой, готується до битви. Він стоїть на варті свого народу та готовий захистити його від ворогів. У словах *«...а ненависники його з-перед його обличчя розбіжуться» (*וינסו משנאיו מפניו, *vayanusu mishneiav mipanav,* 68:2*)* можна побачити образ Господа, який не тільки здатний знищити своїх ворогів, але і відштовхнути їх від свого обличчя. Бог здатен відкинути їх, не знаходячись у фізичній близькості до них, але через свою могутність та присутність, яка є

несумісною зі злом. Ця метафора також вказує на те, що Бог є ворогом всього, що є злом та несправедливістю, та що Він завжди захистить тих, хто є Його народом та тих, хто стоїть на Його стороні[41]. Загалом, обидві метафори відображають Ягве як могутнього та непереможного воїна, який захищає свій народ від ворогів. Ці образи передають Його силу та могутність, та водночас наголошують на Його піклуванні про своїх послідовників та здатності захистити їх від зла та несправедливості.

У вірші 3: *«Як дим щезає, так щезають, як віск від вогню тане, так гинуть грішники від обличчя Божого»* автор псалма використовує метафори диму та воску для опису сили Бога, яка знищує грішників.

«Обличчя Боже»[42] (מפני אלהים, *mipnei Elohim,* 68:3) використовується у біблійному тексті для позначення волі Бога і Божої присутності, а також як вираз сили Божої особистості. У цьому вірші «обличчя Боже» стає метафорою для Божої сили та влади, яка знищує грішників. У такому значенні цей вираз уживається в Єр 7:15 *«Я вас відкину з-перед мого обличчя, як був відкинув усіх братів ваших, саме - усе потомство Ефраїма»*. Порівняння з димом та воском також підсилюють ефект метафори. Як дим, який щезає, грішники також зникають під Божою силою, а як віск, який тане від вогню, грішники також гинуть від Божої сили.

Вірші 4, 6-7 не наскільки важливі для аналізу, їх можна окреслити як допоміжні в образі Бога-воїна. Вірші 6-7 описують Бога як батька сиріт і суддю вдів, який оселяє покинутих у домі[43]. Вони не зосереджуються на образі Бога-воїна, але мають свою важливість в контексті псалма.

У вірші Псалма 68:5 згадується про Бога, що «їздить на хмарах»[44] (סלו לרכב בערבות, *sollu larokeb baarabowt*). Ця метафора відноситься до образу Бога-воїна, який з'являється на небі і веде свій народ до перемоги. Цей образ можна

41 Пор. Ch. Spurgeon. *The Treasury of David.* Grand Rapids 1976, 290.
42 Дослівно можна перекласти також як «Божа присутність».
43 Пор. H. Gunkel. *Introduction to Psalms,* 275.
44 У перекладі Хоменка згадується про Бога, який їде колісницею у пустині. Проте у оригінальному тексті згідно з Ленінградським кодексом немає згадки про колісницю. Тому цей образ тут не аналізуватиметься

проінтерпретувати таким чином, що це виражає Його велич, могутність і панування над всім створінням[45]. Ця метафора також може символізувати швидкість, несхожу на земну, з якою Бог втручається у справи свого народу і веде його до перемоги над ворогами.

2.3.4. Аналіз 68:8-18

У вірші Псалма 68:8-10 зустрічаються кілька метафор, які створюють образ Бога-воїна. По-перше, вірш починається з опису Ягве, як Він йде перед Своїм народом і переходить крізь пустиню. Цей образ використовує метафору подорожі або провідника. У єврейському написанні, слово «йшов» (בצאתך, *bucetuka*) може мати значення «сходитися» або «переходити» (Пс 68:8). Це наголошує на провідницькій ролі Бога-Ягве, який веде Свій народ через пустиню[46]. Цей образ можна порівняти зі згадкою про провідництво Бога в книзі Вихід, де Він веде євреїв з рабства в Єгипті (Вих 13:21)[47].

Далі вірш описує реакцію природи на присутність Бога. Земля тремтить, небо топиться, і Синай дрижить перед Богом. Ці метафори наголошують на Господніх величі, потужності і силі. Слово «тремтіла» (רעשה, *raashah*) вказує на довге та сильне тремтіння, що відбувається перед Божою присутністю. Це можна спостерігати, наприклад, в книзі Вихід, коли Бог з'являється на горі Синай[48]. Ці метафори використовуються для підкреслення величезного впливу Бога на творіння і природу. З іншого боку, глибокий текстологічний та історичний аналіз Ізраеля Кнола дає підстави стверджувати, що саме поняття Сіон набагато складніше і має додаткові сенсові навантаження. Згідно із

45 Пор. Пс 104:3b: «Із хмар собі робиш колісницю, ходиш на крилах вітру.»

46 Пор. T. Laurence. *Pentecost and the Triumph of the Warrior King* // *Cateclesia institute* cateclesia.com (25.05.2023): «Псалом 68 оспівує подорож Бога до Сіону, повторюючи рух ізраїльського божественного царя-воїна до його храмової гори. Господь «виводить в'язнів» (в. 6) під час звільнення під час виходу і веде свій народ із Синаю через пустелю до землі, яку він їм обіцяв (в. 7–10).»

47 Пор. Вих 13:21: «Господь же йшов перед ними вдень хмаровим стовпом, щоб проводжати їх у дорозі, а вночі вогненним стовпом, щоб їм присвічувати; так що вони могли йти і вдень і вночі.»

48 Пор. Вих 19:18: «Гора ж Синай уся димувала від того, що Господь у полумені спустився на неї. І підіймався той дим, мов кіптява з горна, а вся гора стрясалася вельми.»

висновками вченого, у вірші 8 наголошується, що поганські епітети, які спочатку відносилися до богів Баала і Сіна (Нанни)[49], зараз приписуються Богові Ізраїля, що свідчить про перетворення цих понять і встановлення Бога Ізраїля як всемогутнього[50].

Нарешті, вірш згадує «щедрий дощ», який Ягве відправляє на Свою спадщину і підсилює стомлених. Слово «щедрий» (נדבות, *nudabot,* 68:10) означає щедрість, великодушність. Ця метафора використовується для опису благословення, милосердя і підтримки, яку Бог надає Своєму народу. Цей образ можна пов'язати з подіями в книзі Вихід, коли Господь дарує вибраному народу манну небесну, щоби полегшити їхню втому під час пустельної подорожі[51].

Таким чином, метафори віршів Псалма 68:8-10 створюють образ Бога-Ягве як провідника, могутнього Володаря природи, який веде Свій народ через пустиню. Вони підкреслюють Його силу, велич і турботу про Свій народ.

«Коли Всемогутній розганяв царів там, сніг випав на Цалмоні! Високі гори - Башан-гори, гори крутії — Башан-гори.» У цьому вірші географічні назви Цалмон і Башан використовуються для підкреслення могутності Бога-Ягве та Його переможного воїнського діяння[52].

Цалмон (צלמון, *Tsalmon*) вказує на гористу місцевість або гору, яка може бути пов'язана з Ліванськими горами. Сніг, що випадає на Цалмоні, символізує Божу силу та перемогу, яка присутня під час воєнних подій[53].

Башан (בשן, *Bashan*) також є гірською місцевістю, відомою своїми крутими горами. Гори Башан символізують міць і потужність, і їх згадка в контексті Бога-Ягве підкреслює Його силу та неперевершеність як воїна. Гора Башан у військовому контексті згадується у Книзі Второзаконня, де описується битва із

49 Месопотамський бог місяця. Шумерською мовою він називався Нанна, а аккадською – Суен або Сін. A. Stone. *Nanna/Suen/Sin (god)* // Oracc and the UK Higher Education Academy 2016 oracc.museum.upenn.edu (25.05.2023).

50 Див. I. Knohl. *Psalm 68: Structure, Composition and Geography,* 17-19.

51 Пор. Вих 16:13-15 « І справді ввечері сталось так, що налетіли перепелиці і вкрили табір, а вранці впала роса довкола табору. Коли ж роса зникла - ось на пустині зверху щось дрібненьке, крупчасте й тоненьке, мов іней по землі. Побачили це сини Ізраїля та питають один одного: Що це таке? Не знали бо, що воно таке. А Мойсей сказав їм: Це хліб, що дав Господь вам на поживу.»

52 Пор. I. Knohl. *Psalm 68: Structure, Composition and Geography,* 11-15.

53 Пор. J. Benson. *Commentary on Psalms 68* // *Benson's Commentary* (1857) studylight.org (25.05.2023).

аморейським царем Огом, який правив в Башані. Мойсей та ізраїльтяни перемогли Ога та здобули його землі[54]. Відповідно до символіки географічних назв, вірші показують, що Ягве здатний розганяти царів та ворогів, як сніг, що падає на Цалмоні, та що Він вищий і могутніший за круті гори Башан.

Вірші 68:18-19 продовжують образ Бога-Ягве як воїна і відображають Його переможну силу та спасіння.

«Колісниць Божих - тьма: тисячі й ще раз тисячі; Господь сходить із Синаю до святині.» У цих віршах «колісниці Божі» (רכב אלהים, *rekev Elohim*) представлені як тьма, яка символізує численність і потужність Божої армії. Число «тисячі й ще раз тисячі» підкреслює безліч сил Божих, які супроводжують Його при здійсненні воєнних дій[55]. Господь сходить зі Синаю (מסיני, *misinai*), що може посилатися на божественне явлення Бога на Синайській горі під час подання Закону, що згадується у книзі Вихід[56].

«Зійшов єси на гору, забрав у неволю бранців, узяв собі людей у подарунок, навіть і тих, що противляться у Господа Бога жити.» У цьому вірші описується подвиг Ягве, який знищує ворожі сили і звільняє полонених. Він «забрав у неволю бранців» і взяв «собі людей у подарунок», що може вказувати на Божу перемогу над ворогами і звільнення полонених як дарунок Богові. Навіть ті, хто противиться Богу, стають Його народом і живуть у спільноті з Ним. Загалом, у цих двох віршах символіка продовжує підкреслювати могутність Бога-Ягве як воїна, Його здатність перемагати ворогів, звільняти полонених і привертати до Себе тих, хто противиться Його волі. Паралельне

54 Пор Вт 3:1-7: «І повернули ми й почали сходити вгору башанським шляхом; і виступив проти нас Ог, цар башанський, він сам і ввесь його люд, до бою під Едреї. Та Господь промовив до мене: Не лякайся його, бо я віддам тобі його в руки, його й увесь люд його та всю землю; і вчиниш з ним те, що вчинив єси з Сихоном, царем аморійським, який жив у Хешбоні. І віддав Господь, Бог наш, нам у руки так само Ога, башанського царя, і ввесь його люд, і побили ми його так, що не зісталось нікого живим.»

55 Пор. J. F. Brug. *Exegetical Brief: Psalm 68:19—He Received Gifts Among Men*: «Іменник однини רֶכֶב у вірші 18, ймовірно, є збірним поняттям «усі колісниці». Але це може бути задумом автора уявити всю хмару ангелів, що супроводжують Бога, як одну колісницю, на якій Бог їде, так само, як він їде над херувимами в Єзекиїля 1».

56 Пор. Вих 19-20, зокрема вірш 19:20 «Господь спустився на Синай-гору, на вершину гори, і покликав Мойсея на верх гори, і піднявсь Мойсей. »

місце у Старому Заповіті можна знайти в Книзі Ісаї 61:1-3[57], де використовується подібна метафорика, яка описує діяльність пророка, що приходить для звільнення і підтримки потребуючих. Як і в Псалмах, використовуються образи звільнення полонених, оголошення благовістя та утіхи. Обидва тексти відображають Божу милість, втішення та підтримку, яку Бог надає Своєму народові.

2.3.5. Аналіз 68:20-35

«Бог безсумнівно розторощить голову своїх ворогів, косматий лоб того, хто закостенів у своїх злочинах.» Голова [своїх] ворогів (ראש אויביו, *roš oybayv*, 68:22): Ця метафора описує Бога як могутнього воїна, який перемагає своїх ворогів. Вираз «розторощить голову» передає ідею повної перемоги та руйнування ворогів. Косматий лоб (קדקד שער, *qodqod Sear*, 68:22) може символізувати вигляд, здобутий ворогами унаслідок їх злочинної поведінки. Цей ж термін Хоменко перекладає у книзі пророка Ісаї як «тім’я» у контексті «Господь покриє пархами тім'я дочок сіонських і відкриє наготу їхню» (Іс 3:17). Ця метафора підсилює образ Бога-воїна, який карає та приводить до справедливості ворогів[58].

«Сказав Господь: “Я приведу назад їх із Башану, я приведу назад їх з безодні моря”.» Із Башану (מבשן, *mibashan*): Башан — це гірський регіон на сході Йорданії, відомий своєю міццю та могутніми царями (див. вище аналіз 68:8). Тут метафора передає ідею того, що Бог приведе назад своїх ворогів з сильного та впливового місця їх перебування, показуючи свою владу над ними. З безодні моря (ממצולות ים, *mimmukulot yam*, 68:23): Безодня моря описує велику глибину води, символізуючи небезпеку та загрозу, а також могутність і велич,

57 Пор. Іс 61:1-3: «Дух Господа Бога на мені, бо Господь мене помазав. Він послав мене, щоб принести благу вість убогим, лікувати скрушених серцем, проголосити невольникам свободу, ув'язненим відкрити очі,
2 проголосити рік Господнього благовоління, день відплати нашого Бога, потішити всіх засмучених,
3 звеселити засмучених Сіону, замість попелу дати їм вінець, єлей веселощів - замість жалобної одежі, хвалу замість пригніченого духу, - і зватимуть їх дубами справедливости, посадкою Господа на його славу.»

58 Пор. *Psalm 68 // Keil and Delitzsch Biblical Commentary on the Old Testament* // stepbible.org (25.05.2023).

що передусім стосується Божого творіння[59]. Сила Бога, в контексті цього виразу, виявляється у Його здатності привести назад ворогів з місць, що символізують міць, вплив та загрозу. Ці метафори акцентують на Божій владі, могутності та перемозі над ворогами.

«Щоб ти полоскав твої ноги в крові, щоб язик твоїх собак мав від ворогів частку.» Полоскати ноги в крові (למען תמחץ רגלך בדם, *luma antimhac ragluka budam,* 68:24): Ця метафора описує перемогу над ворогами та покарання[60] їх. Вона відображає образ воїна, який стає настільки сильним, що його ноги перебувають у крові ворогів[61]. Язик твоїх собак мав від ворогів частку (לשון כלביך מאויבים מנהו, *luson kulabeka me oybim minnehu,* 68:24): Ця метафора передає ідею того, що вороги будуть розбиті та побиті, і собаки, які представляють військову силу, матимуть свою долю у цьому[62]. Вона акцентує на повному розгромі та поразці ворогів.

«Бачать твій вхід, о Боже, вхід Бога мого, царя мого - у святиню.» Бачать твій вхід (ראו הליכותיך אלהים, *rau halikoteka elohim, 68:25*): Ця метафора вказує на велич, владу та пошану, які супроводжують вхід Божий. Вона показує, що люди спостерігають і розпізнають присутність Бога, коли Він вступає в святиню, символізуючи Його надзвичайну велич та святість[63].

Прослави та похвали Бога-воїна, який тріумфує, також стосуються наступні слова. *Благословіть Бога на зборах* (במקהלות ברכו אלהים, *bumaqhelot barku elohim,* 68:25): Цей вірш закликає нащадків Ізраїля благословляти Бога під

---

59 Пор. вживання у Бут 7:11b «цього дня прорвались усі джерела великої безодні й небесні загати розімкнулись», Єзек 26:19 «Так бо говорить Господь Бог: Як зроблю тебе пустинним містом, таким як безлюдні міста, як наведу на тебе океан, і як покриють тебе великі води,», а також Іс 51:10 «Чи ж не ти висушило море, води великої безодні? Зробило з морських глибин дорогу, щоб нею пройшли викуплені?» і Бут 1:2 «Земля ж була пуста й порожня та й темрява була над безоднею, а дух Божий ширяв над водами». вживання виразу תְּהוֹם־רַבָּּה (b'tehom rabim) або בְּמֵי תְהוֹם (b'mei tehom) вказує на велику глибину моря або води, яка символізує небезпеку, загрозу та непередбачуваність.

60 Пор. *Psalm 68* // *Cambridge Bible for Schools and Colleges* // biblehub.com (25.05.2023).

61 Пор. *Ps 68:23* // *Barnes' Notes on the Bible* // studylight.org (25.05.2023).

62 У коментарі *Matthew Poole's Commentary* є дещо інше тлумачення цих слів. «І як це було в Червоному морі та в Башані раніше, так знову твої вороги будуть убиті в такій великій кількості, що ти зможеш бродити в їхній крові, а твої собаки злизуватимуть її в полі.», див. *Коментар на Пс. 68:2* // *Matthew Poole's Commentary* // biblehub.com (25.05.2023).

63 Пор. аналогічні образи в інших місцях Старого Заповіту: «І злякався він і каже: Яке страшне це місце! Це ніщо інше, як дім Божий, і це ворота небесні!» (Бут 28:17), «Хай знають, що тільки ти Господь на ім'я, найвищий над усією землею.» (Пс 83:18b).

час зборів і святкових зустрічей. Він виражає важливість і поклоніння Богу як спільної діяльності, що об'єднує нащадків Ізраїля. *Царства землі, співайте Богові, славте Господа*: Цей вірш закликає всі царства землі співати Богові та славити Господа. Він показує універсальність Божої величі, яка повинна бути визнана і прославлена всіма народами[64].

Що верхи їздить небесами, небесами одвічними! Ось він гримить голосом своїм сильним (לרוכב בשמי שמי-קדם הן יתן בקולו קול עז, *larokeb bisme sume-qedem hen yitten buqol oz*): Ця метафора описує Бога як верховного володаря над небесами, який гримить своїм сильним голосом. Вона підкреслює могутність Бога та Його владу над всім створінням.

Наступні рядки підтверджують попередні метафори. Вони використовуються для підкреслення могутності та сили Бога і закликають народи визнати Його владу. Вірші 28-31 вказують на те, що Бог веде народ Ізраїль у битві проти ворогів. Вони перераховують племена і князівства, які стоять на боці народу Божого (*«Там Веніямин, наймолодший, перед веде, Юди князі, із своїми полками, князі Завулона, князі Нафталі»*). Це показує, що Бог має контроль над полками і може забезпечити перемогу. Вірші 32-33 розширюють образ Бога-воїна, зазначаючи, що й інші народи, такі як Єгипет і Ефіопія, мають визнати силу Бога, що свідчить про універсальну владу Бога і Його могутність над усіма народами.

Заключні вірші (34-36) підкреслюють велич і святість Бога. Вони викликають до славослов'я та поклоніння Богу, який має велич і потугу у хмарах. Ці вірші закріплюють образ Бога-воїна як всемогутнього захисника, який надає силу своєму народові.

64 Пор. з іншими місцями, де згадується Бог-воїн і Його вхід у святиню: «О брами, підніміте главні ваші, і піднесіться ви, одвічні двері, щоб увійшов Цар слави. «Хто він - отой Цар слави?» «Господь могутній і потужний, Господь потужний у битві.» О брами, підніміте главні ваші, і піднесіться ви, одвічні двері, щоб увійшов Цар слави! «А хто ж бо він такий - отой цар слави?» «Господь сил, він є Цар слави!» », а також Іс 6:1-4 «Того року, коли помер цар Уззія, бачив я Господа на високім і піднесенім престолі; поли його риз наповнювали храм. Над ним стояли серафими. Кожен мав по шість крил: двома закривав собі кожен обличчя, двома закривав ноги, а двома — літав. І кликали один до одного: «Свят, свят, свят Господь сил; вся земля повна його слави!» Підвалини порогу хитались від того гомону, а дім став повен диму.»

2.3.6. Підсумок аналізу псалма 68

Підсумовуючи, можна узагальнити, що автор псалма уявляє Ягве як воїна, використовуючи метафори, що відображають звичайні атрибути і якості воїна, такі як сила, відвага, майстерність у бою та перемога. Вони допомагають створити образ Бога-воїна, який є сильним і непереможним.

Метафори, пов'язані з воєнною тематикою, передають такі аспекти образу Бога-воїна:

1. Сила і перемога: Автор використовує метафори, де Бог розганяє ворогів, розтрощує їх голови і розсипає їх перед обличчям Своїм. Це символізує Божу непереможність і владу над ворогами.

2. Майстерність у бою: Бог виступає як воїн, що перетинає пустелю, де земля тремтить, небо топиться, і Синай дрижить. Ця метафора виражає майстерність Бога у керуванні природними силами і показує Його велич і контроль над творінням.

3. Відвага: Бог захищає Свій народ і розганяє царів. Це виражає Його відвагу і рішучість у захисті праведності та справедливості.

4. Перемога над злом: Метафори про розтрощення голів ворогів та закостенілих грішників показують Божу перемогу над злом і справедливість Судді.

Метафори, які використовуються у псалмі, допомагають передати образ Бога-воїна і показати Його могутність, силу, відвагу та переможницький характер. Вони створюють враження Бога, який захищає своїх людей, розганяє ворогів і непереможний у своїй справедливості.

2.4. Божа сила у боротьбі з ворогами у Псалмі 144

Псалом 144 (*«Благословен Господь, моя скеля, що навчає руки мої до бою...»*) приписується Давидові[65]. Він завершує Книгу V Псалтиря і є певному мірою логічним продовженням цілої серії псалмів, починаючи із Псалма 137[66].

Псалом 144 не має чіткого історичного підґрунтя, оскільки в ньому немає явних посилань на конкретні події чи особи. Проте вчені запропонували різні тлумачення та пропозиції щодо його історичного контексту на основі лінгвістичного, тематичного та стилістичного аналізу. Герман Ґункель, видатний німецький учений, припустив, що Псалом 144 є царським псалмом, складеним під час правління царя Давида або Соломона, що відображає ідеологію та інтереси ізраїльської монархії[67]. Рольф Краусс припускає, що Псалом 144 міг бути твором періоду після вигнання, на який вплинув вавилонський період. Він бачить зв’язок між мовою та мотивами псалма та вавилонською царською ідеологією[68]. Герстенбергер і Сміт вважають Псалом 144 частиною псалмів «Царської ідеології», які були написані, щоби прославити царство Давида та висловити надію на відновлення праведного і справедливого правителя[69]. Зигмунд Мовінкель припустив, що Псалом 144 спочатку був частиною доекзильного богослужіння, яка зазнала адаптацій і переглядів у період після вигнання[70]. Крейг К. Бройлз припускає, що Псалом 144 міг бути складений за часів Неемії та відбудови мурів Єрусалиму, проводячи паралелі між мовою псалма та викликами, з якими зіткнулися в той період[71].

---

65 Попри те, що текстологічно це не до кінця підтверджується. Пор. D. J. Larsen. *The Royal Psalms in the Dead sea scrolls*. Ph.D. Dissertation, University of St Andrews 2013, 49-50. Згідно з Девідом Ларсеном, Псалом 144 не приписується Давиду в кумранській версії (11QPsa), де він знайдений. Упорядник 11QPsa дотримувався стратегії «давидізації» підгруп, вставляючи Давидові псалми в групи псалмів, які спочатку не мали Давидового верхнього індексу (прескрипту). У цьому випадку в Псалмі 144 відсутній верхній індекс, що вказує на те, що він був відсутній в основному тексті, який мав укладач. Однак наявність псалма 133, який безпосередньо передує псалму 144, разом з іншими псалмами Давида поруч, свідчить про те, що укладачі мали намір пов’язати псалом 144 з Давидом, навіть якщо в ньому відсутній верхній індекс у цій конкретній версії.

66 Див. M. Kok. *Remembered space: Memory and identity in Psalms*, MA (Ancient Languages and Cultures) University of Pretoria 2020, 137-145.

67 Див. H. Gunkel. *The Psalms: A Form-Critical Introduction* / trans. by Thomas M. Horner. Philadelphia 1998.

68 Див. Krauss, Rolf. *Theology of the Psalms.* Eugene 2012.

69 Див. E. S. Gerstenberger. *Psalms: Part 2, and Lamentations*. Grand Rapids 2001.

70 Див. S. Mowinckel. *The Psalms in Israel's Worship.* Nashville 1962.

71 Див. C. C. Broyles. *Psalms. New International Biblical Commentary*, 484.

Згідно із аргументами Ерхарда Ґернштенберґа[72], у псалмі 144 можна виділити таку структуру:

Заклик та хвала (144:1-4)

Псалмопівець:

- починає із заклику до Божих благословень і визнає Його своєю скелею, непохитною любов'ю, фортецею, твердинею та визволителем.
- висловлює вдячність за Божу опіку та захист, визнаючи Його джерелом сили та спасіння.

Благання про визволення (144:5-11)

Псалмопівець:

- описує ворогів як «синів чужинців», які говорять неправду та вчиняють обман.
- благає Бога зійти з небес, виявити Свою силу і визволити їх із рук їхніх ворогів.
- визнає владу Бога над небом і землею, наголошуючи на Його здатності врятувати свій народ.

Перемога і визволення (144:12-15)

Псалмопівець:

- передбачає переможний результат і молиться про визволення від ворогів.
- прославляє Бога за те, що він дарував Своїм людям процвітання, безпеку та благополуччя.

Псалом завершується проголошенням довіри до Бога, визнаючи Його тим, хто навчає і споряджає свій народ для бою.

Подібна структура відображає благання псалмопівця про божественне втручання перед обличчям ворогів і їхню впевненість у Богові як головному джерелі визволення та перемоги. У ньому висвітлюються теми довіри до Божої

72 Пор. E. S. Gerstenberger. *Psalms. Part 2 and Lamentations*, 431-440.

сили, довіри до Його захисної опіки та визнання Його ролі як воїна, який бореться від імені Свого народу.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу метафор, варто також звернути увагу на відповідність між Пс 89 і 144, про що зокрема пише у своїй дисертації Д. Сантрак[73]. Ця відповідність може вказувати на зміну долі царювання Давида. Обидва псалми згадують про «мимовільний» характер людського існування (Пс 89:47; 144:4). Однак, в той час як Пс 89 говорить про Бога, який «перериває всі його [царя] стіни» (89:40) і «відвертає межу його [царя] меча» (89:43) та не підтримує його у битві, Псалом 144 славить Господа за те, що «не буде порушення стін» (144:14) і за те, що Він дає «перемогу царям» (144:10) і рятує «Свого слугу Давида від смертельного меча» (144:10).

При аналізі цього псалма доцільніше видається зосередитися на головних метафорах Бога-воїна замість докладного порядкового аналізу. Нижче наведений аналіз метафор та характерних мовних зворотів в Псалмі 144 крізь призму Бога-воїна:

Образ «Скелі» (צוּר, *tsur*): ця метафора вказує на те, що Бог є твердою, непохитною і безпечною опорою для тих, хто вірить у Нього (Пс 144:2). Крім того, слово «скала» також може вказувати на те, що Бог — надійний захист від ворогів (Пс 144:2)[74]. У військовому контексті вона підкреслює, що Бог є безпечним притулком і захисником в часи боротьби й війни. Це слово також зустрічається у подібному контексті у молитві Анни в 1 Сам 2:2: *«Немає, як Господь, святого, нема бо іншого, крім тебе, нема скелі, як Бог наш.»* Крім того, у Псалмах також зустрічаються використання цієї метафори військового характеру. Наприклад, у Псалмі 62:7-8 сказано: *«Лиш він моя скеля й моє спасіння, мій захист, - я не захитаюсь. У Бозі моє спасіння й моя слава, міцна моя скеля; прибіжище моє у Бозі.»*

73 Див. S. Dragoslava. *Sanctuary cult in relation to religious piety in the Book of Psalms*. London 2013, 66.
74 Пор. Pope John Paul II. *General Audience of John Paul II*. Wednesday, 21 May 2003 // vatican.va (25.05.2023).

Ці використання терміну צוּר (*tsur*) наголошують на тому, що Бог є надійним притулком, могутнім захисником та міцною твердинею, яка забезпечує безпеку та опору в часи війни й боротьби.

Також, у цьому ж вірші варто звернути увагу на Бога як на вчителя, що проводить у тому числі і військовий вишкіл: *«[Він] навчає руки мої до бою, до війни мої пальці»*[75] (המלמד ידי לקרב, אצבעותי למלחמה, *hamulammed yaday laqurab ecbuotay lammilhana*, 144:1*)*. Господь дарує не лише фізичну силу, але і навички, необхідні для ведення військових дій. Аналогічний образ Бога-воїна як військового наставника можна також зустріти у Пс 18:35 *«[Він] навчає руки мої до бою, мої рамена — напинати лук мосяжний.»*

У другому вірші *«Він моя милість і моя кріпость, моя твердиня і мій визволитель; мій щит, — і я до нього прибігаю. Він підбиває народи під мене.»* використовується декілька епітетів для вираження різних аспектів ролі Бога-воїна як захисника та визволителя у житті псалмопівця:

- «Моя милість» (חסדי, *hasdi*, 144:2) — вказує на те, що Бог проявляє благовоління і милосердя до псалмопівця. Він виявляє свою ласку, любов і піклування, що є джерелом надії і сили. У цьому ж значенні це поняття вживається, наприклад у Пс. 36:7, Пс 63:3[76];

- «Моя кріпость» (מצודתי, *umucudati*, 144:2) — Бог служить в якості міцної, непохитної основи і захисту. Він є надійною опорою, на яку можна покладатися в будь-яких обставинах. У цьому ж значенні цей епітет, наприклад, уживається у Пс 18:3а: «Господи, моя скеле, моя твердине мій визвольнику»[77];

- «Моя твердиня» (משגבי, *misgabbi*, 144:2) — це образ Бога як неприступної фортеці, що надає захист від ворогів і злочинців. Він є безпечним

75 Пор. David Guzik. *Psalm 144 – War and Peace* // enduringword.com (25.05.2023). «Давид був видатним воїном, який за сьогоднішніми умовами був би елітним солдатом спецназу. Давид убив багато чоловіків у рукопашному бою, як описано в 1 Самуїла 17:48-50 і 18:26-27. Навчання є невід'ємною частиною успіху воїна, і Давид зрозумів, що це Господь навчив його руки до війни, а пальці — до битви».

76 Пор. Пс 36:7: «О Боже, як дорогоцінна твоя милість! Люди втікають у тінь крил твоїх.» (אֵל מִשְׁכְּנֵךְ חַסְדְּךָ וְאִמְּתְךָ אֱלֹהַי יִשְׁעוּרוּנְךָ צִלְּפֵנִי כְנָפֶיךָ׃), у перекладі Хоменка «Справедливість твоя, як Божі гори, суди твої, немов глибока безодня; людину й скотину, Господи, спасаєш.», а також Пс 63:4: «Твоя бо милість ліпша від життя, уста мої славитимуть тебе.» (כִּי־טוֹבָה חַסְדְּךָ מֵחַיִּים שִׂפְתֵּי יְשַׁבְּחֻךָ).

77 Пор. Пс 18:3: «Господи, моя скеле, моя твердине мій визвольнику, мій Боже, моя скеле, що до неї прибігаю; ти мій щит, ріг спасіння мого, мій захисте!.» (יְהוָה סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וּמְפַלְטִי אֵלִי צוּרִי אֶחֱסֶה בּוֹ׃).

пристанищем, куди можна утекти в часи небезпеки. У цьому ж значенні вжито цей епітет у Пс 28:8 «Господь - народу свого сила, він рятівна твердиня помазаника свого»[78];

- «Мій визволитель» (מפלטי, *umupalti*, 144:2) — Бог виявляє себе як той, хто визволяє з полону, піднімає знедолених, дарує свободу і спасіння. Він здатний врятувати від ворогів і проблем. У цьому ж значенні вжито цей епітет у Іс 43:3а «Бо я Господь, твій Бог, Святий Ізраїля, я - твій спаситель.»;

- «Мій щит» (מגני, *maginni*, 144:2) — Бог у Псалмі зображується як непошкоджуваний щит, що відбиває удари ворогів і захищає від небезпек. Він є обороною і безпекою для свого народу. Прикладом уживання цього епітету у цьому ж значенні та контексті може бути Пс 84:12 «Бо Господь Бог — сонце і щит — Господь дасть ласку й славу.»[79];

- «Він підбиває народи під мене» (הרודד עמי תחתי, *haroded ammi tahtay*, 144:2) — Бог допомагає псалмоспівцю в перемозі над його ворогами і підкоренні народів. Він діє владно і потужно, роблячи псалмопівця сильним і впевненим. Цей ж вислів уживається у Пс 47:4 *«Він підбиває людей нам, і народи нам під ноги.»*

Підсумовуючи, усі ці епітети служать для того, щоби підкреслити, що Бог є джерелом сили, захисту, визволення і перемоги для псалмопівця. Він зображає Бога як надійного і могутнього союзника, до якого псалмописець звертається в усіх своїх потребах.

У вірші 6 автор псалма знову звертається до мілітарної лексики та військової метафорики: *«Заблискай блискавкою і розсип їх, стріли твої пусти й збентеж їх!». «Заблискай блискавкою»* — у єврейському тексті вживається фраза «ברוק ברק» (*buroq baraq*). Слово «барак» (baraq) означає «блискавка» або «світло», і в даному контексті воно вказує на руйнівну силу Бога, яка може

78 У тексті Хоменка в обох віршах уживається «твердиня», попри те, що в Ленінградському кодексі на позначення захисту вживається інша метафора. Схожість уживань між Пс 144:2 та Пс 84:12 вбачається на підставі синонімії обох виразів. Пор. Пс 84:12: יהוה עז למו ומעוז ישועות משיחו הוא.

79 Пор. Пс 84:12: כי שמש ומגן יהוה אלהים חן וכבוד יתן יהוה לא ימנע טוב להלכים בתמים Згідно з Ленінградським кодексом, Folio 383A --- Psalms 81:12b-84:11a.

спалахнути і знищити ворогів[80]. Ця метафора символізує швидкість і неочікуваність дій Бога у перемозі над ворогами. *«Стріли твої пусти»* - у єврейському тексті звучить як «שלח חציך» (*sulah hicceka*). Слово *«shelach»* означає «послати» або «випустити», а *«хец» (חֵץ)* перекладається як «стріла». Тут Бог зображається як воїн, що випускає свої стріли, щоб поразити ворогів і спричинити хаос серед них. Ця метафора підкреслює руйнівну і точну природу Божого втручання в битву. В обох випадках метафоричне використання блискавки і стріл підкреслює Божу надзвичайну силу і ефективність у перемозі над ворогами. Вони відображають Божу владу, яка може здатися несподіваною і нестерпною для ворогів.

У другій половині псалма, від вірша 7, відсутня явна військова метафорика і спрямованість на війну, як у попередніх віршах. Вони більше зосереджені на проханні до Бога про спасіння, захист і благословення для народу. Проте ці вірші додають до розуміння образу Бога-воїна, вони все ще вказують на Бога як на захисника (зокрема 144:7b), спасителя (144:10a) і джерело благословення (зокрема, 144:14) для свого народу.

Підсумовуючи, Псалом 144 включає в себе різні аспекти метафори Бога-воїна. На початку псалма використовуються військової метафори та образи, що вказують на Бога як на надійного захисника, твердиню і визволителя. Бог представлений як джерело сили, благодаті та безпеки для псалмописця (144:1-2). У подальшому тексті псалма військова метафорика зменшується, але присутня ідея звернення до Бога за спасінням, захистом та благословенням. Псалмописець звертається до Бога з проханнями про порятунок від ворогів та небезпек, про спасіння від клятвопорушників та брехливих людей. У псалмі також висловлюється вдячність та поклоніння Богу, який надає перемогу та благословення. Він сприяє процвітанню і захищає від ворогів. Псалом

80 Пор. M. Grohmann. *Naturmetaphorik in Psalm 144* // Weisheit und Schöpfung (2010). Вірші 5-8 мають багато природних метафор. Блискавка є однієї із них. Ґрохманн, серед іншого пише про це «Один із способів описати функцію метафори богоявлення в Псалмі – це демонстрація переваги Ягве над силами природи. Інша лінія асоціації полягає в тому, що вороги можуть сприйматися як загрозливі, як деякі сили природи. Теофанія (богоявління) у своїй формі в Псалмі 144 містить благання про спасіння.»

завершується виразом щастя та блаженства народу, який має Бога-Господа. Загальний висновок з аналізу псалма 144 полягає в тому, що Бог уявляється як воїн, захисник і визволитель, який приходить на допомогу своїм послідовникам у часи боротьби і небезпеки. Він є джерелом сили, благодаті та спасіння, та надає перемогу, захист і благословення своєму народові (144:14).

Висновок

У другому розділі магістерської роботи досліджувався образ Ягве як воїна в Книзі псалмів. У підсумку, можна зробити висновок, що в псалмах використовується метафора Ягве як воїна для створення образу Бога, який є сильним, непереможним і захищає свій народ. Метафорична мова в псалмах служить потужним інструментом для подолання обмежень буквальної мови та дослідження таємниць людського досвіду та божественного. Метафори, пов'язані з воєнною тематикою, передають атрибути воїна, такі як сила, відвага, майстерність у бою та перемога. Ці метафори показують могутність і владу Бога, який забезпечує захист і визволяє своїх послідовників.

Псалми використовують метафору Ягве як воїна, щоб передати різні аспекти Божої ідентичності та відносин ізраїльтян з Богом. Ці метафори допомагають псалмописцям виразити свої почуття, поклоніння, прохання та вдячність Богу. Вони створюють образ Бога, який захищає, визволяє і надає перемогу своєму народові. У псалмах також важливе використання інших метафор та образів, які допомагають розширити розуміння Бога та передати Його характер і дії. Наприклад, метафори, пов'язані з природою, створюють образ Бога як творця та вседержителя. Метафори, пов'язані з музикою та співом, передають поклоніння та радість перед Богом.

Отже, псалми 3, 68 та 144 використовують метафору Ягве як воїна, а також інші метафори та образи, щоб висловити різні аспекти Божої ідентичності, взаємовідносин з людьми та впливу Бога на життя віруючих. Вони створюють

багатогранний образ Бога, який є сильним, непереможним, захисником і покровителем, а також творцем і джерелом благословення.

РОЗДІЛ 3.
ОБРАЗ ВІЙНИ ЯГВЕ У КНИЗІ ПСАЛМІВ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ МЕТАФОР МІЛІТАРНОЇ ЛЕКСИКИ

3.1. Метафори та образи війни у книзі Псалмів

Псалми є поетичними текстами, які мають не тільки виражальну функцію, але й формують світогляд і навіть навчають. Застосування метафор та образів війни в книзі Псалмів допомагає авторам виразити їхні почуття, передати важливі значення, сформувати ідентичність народу[1] і спрямувати його до поклоніння Богу.

У своїй книзі «Бачити псалми: теологія метафори»[2] Вільям П. Браун висвітлює формувальні виміри біблійної мови, зосереджуючи особливу увагу на псалмах. Його праця є однією з фундаментальних у дослідженні метафоричної мови текстів псалмів. Автор стверджує, що псалми є не просто вираженням людських емоцій, але також навчають і формують віру, життя у вірі, пам’ять та ідентичність народу. Браун стверджує, що мова стародавніх віршів служить меті, яка, на відміну від більшої частини сучасної поезії, не покликана прославляти лише себе саму. Поезія псалмів, тропи, метафорична мова служать певній вищій меті[3]. У праці підкреслюється центральне місце Бога в псалмах і

1 Існують різні думки щодо того, чи псалми формують ідентичність народу чи лише допомагають описати основні критерії ідентичності. Так, традиційна екзегетика, представниками якої є традиційні біблеїсти, такі як релігійні діячі, равини, духовні вчителі, зазвичай бачать псалми як невід'ємну частину священного тексту, що відображає історію, культурні цінності і сповідання вірян. Вони підкреслюють роль псалмів у формуванні та підтримці релігійної ідентичності. З іншого боку, критична екзегетика, до якої належать біблеїсти різних шкіл та методів, зосереджуються на історичному контексті, літературних особливостях та розумінні псалмів як літературних творів, аналізують псалми з погляду літературної критики, структурного аналізу та контекстуальних джерел, щоб зрозуміти їхню роль у формуванні тексту і їх вплив на ідентичність народу. Представники критичної екзегетики, як правило, не дають однозначної відповіді на цю проблему. Проблему пробує аналізувати Марк Бреттлер у своїй статті «Ті, хто молиться разом, залишаються разом: роль пізніх псалмів у створенні ідентичності» (M. Brettler. *Those Who Pray Together Stay Together: The Role of Late Psalms in Creating Identity* // *Functions of Psalms and Prayers in the Late Second Temple Period* / Edited by Mika S. Pajunen and Jeremy Penner. Berlin 2017, 279-304). Марк Бреттлер, аналізуючи постекзильні псалми, приходить до висновку, що вони мають значення у створенні та підсиленні ідентичності спільнот.

2 W. P. Brown. *Seeing the Psalms. A Theology of Metaphor*. Louisville 2002.

3 «Як поезія, псалми не просто виражають; вони також передають і навчають. Мова стародавніх віршів робить більше, ніж прославляє саму себе, на відміну, можливо, від значної частини сучасної поезії. Біблійна поезія – це поезія з метою.» Див. W. P. Brown. *Seeing the Psalms. A Theology of Metaphor*, 2.

зазначається, що книга передає Божу славу глибоко особистим і ліричним способом[4].

> Тим не менш, привабливість Псалтиря, яку він набув протягом історії тлумачення, не може бути просто приписана його широкому розмаху та різноманітності. Сила Псалмів полягає насамперед у їх спонукальному використанні мови. Псалми одночасно лагідно торкаються і нападають на душу. Вони орієнтують, дезорієнтують та переорієнтовують; вони піднімаються на вершини хвали, а також проникають у глибини відчаю. Болісний крик: “Боже мій, Боже мій, чому Ти покинув мене?” (Пс 21:2) відповідає радісному заклику: “Воскликніте Богові, вся земле!” (66:1)[5].

За словами Брауна, читати й чути псалми означає відчувати їхній біль, але й обіцянку, що зрештою спонукає читача «скуштувати й побачити, який добрий Господь» (Пс. 33:8а). Браун також підкреслює різноманітні голоси псалмопівців, які включають болісний плач, радісну хвалу та повчальні слова. Увесь цей спектр емоцій передається за допомогою різних художніх засобів, образів та метафор. Разом вони формують прихильність читача і спрямовують найпотаємніші бажання народу до того, що гідне хвали й жалю. Браун стверджує, що псалми пропонують чуттєву молитву тим, хто емоційно пригнічений, і є так би мовити «служінням серця». Він приходить до висновку, що поезія, котра промовляє з серця, є сутністю псалмів[6].

Отже, метафорична мова у книзі псалмів не є просто художньою формою подачі тексту, але має функціональне навантаження. Книга Псалмів містить багато метафор і образів війни. Деякі з цих метафор і образів використовуються для опису влади і сили Бога, тоді як інші використовуються для опису боротьби ізраїльтян проти їхніх ворогів.

Однією з поширених метафор у Псалмах є метафора про Бога як воїна, про що йшлося серед іншого у попередньому розділі. У Псалмі 18, наприклад, Бог описаний як воїн, який їздить верхи на хмарах і гримить з неба, щоб перемогти своїх ворогів. Псалмопівець пише: «Господь загримів із неба, голос

4 Пор. W. P. Brown. *Seeing the Psalms. A Theology of Metaphor*, 1-2.
5 W. P. Brown. *Seeing the Psalms. A Theology of Metaphor*, 2.
6 Пор. W. P. Brown. *Seeing the Psalms. A Theology of Metaphor*, 1-3.

Всевишнього пролунав, Він пустив Свої стріли, і розсіяв ворога, великими блискавками розбив їх» (Пс 18:13-14).

Іншим прикладом поширеного образу війни в псалмах може бути місто в облозі. У Псалмі 31 псалмопівець описує себе у ситуації, коли він потрапив у пастку в обложеному місті, оточеному ворогами, які прагнуть його знищити. Він пише:

> До тебе, Господи, я прибігаю; не дай мені осоромитися повіки, у твоїй справедливості визволь мене! Нахили до мене твоє вухо, спаси мене притьмом, будь скелею прибіжища для мене, твердинею міцною, щоб мене урятувати! Бо ти - скеля моя й моя твердиня, і ради імени твого веди мене та керуй мною. (Пс 31:2-4).

Деякі псалми також містять батальні сцени та описи бою. Один з найбільш яскравих прикладів — це Псалом 19, де Бог зображується як воїн, який веде своїх людей до перемоги. У 19:8-16 описується воєнна битва, де Бог приходить на допомогу своїм людям та руйнує ворожі армії. У Псалмі 144, наприклад, псалмопівець просить Бога визволити його від ворогів і навчити його руки до бою. Він пише: «Хвала Господу, моєму Скелі, який навчає мої руки до війни, мої пальці до бою. Він мій люблячий Бог і моя твердиня, моя твердиня і мій визволитель, мій щит, на якого я прибігаю, який підкорює народи піді мною» (Пс 144:1-2).

Загалом, метафори та образи війни в Книзі Псалмів служать для ілюстрації могутності та сили Бога, а також боротьби ізраїльтян у битвах проти ворогів. Важливо розуміти, що у залежності від багатьох факторів, таких як автор, час написання, обставини написання, історичне тло, різні псалми подають і зображують війну по-різному. Тобто, війну та участь Ягве у ній. Варто розглянути декілька авторів та їхні погляди на це. На основі класифікацій Зигмунда Мовінкеля у його праці «Псалми в ізраїльському богослужінні» можна виділити три різні типи псалмів з точки зору використання в них образів війни: 1. псалми довіри, які використовують образи війни, щоб висловити впевненість у Божому захисті та визволенні (наприклад, Псалми 27, 46, 91); 2.

псалми плачу, які використовують образи війни, щоб виразити відчуття псалмопівця, що він обложений ворогами (наприклад, Псалми 3, 59, 143); і 3. псалми хвали, які використовують образи війни, щоб відсвяткувати перемогу Ягве над ворогами (наприклад, Псалми 18, 68, 76)[7].

Інша варта уваги праця — це «Псалтир: Коментар» Артура Вайзера. Вайзер у другій частині своєї книги робить докладний, побудований за тематичним принципом, аналіз псалмів, що включає літературну структуру, історичний контекст, релігійні витоки та різні тлумачення, а також розглядає питання авторства, месіанських аспектів, теологічного значення тощо[8]. На основі аналізу Вайзера можна спробувати окреслити чотири категорії псалмів з точки зору використання в них образів війни: 1. псалми довіри, які виражають впевненість у Божому захисті та визволенні (наприклад, Псалми 46, 121); 2. псалми подяки, які оспівують перемоги Ягве над ворогами (наприклад, псалми 18, 20); 3. псалми плачу, які виражають відчуття псалмопівця, що він обложений ворогами (наприклад, Псалми 3, 35, 59); і 4. псалми прокляття, які закликають Бога перемогти ворогів (наприклад, Псалми 35, 109).

Мервін Тейт, автор докладного коментаря на псалми, зосереджується на використанні образів війни в царських псалмах (Псалми 2, 18, 20, 21, 45, 72, 89, 110, 132) і стверджує, що вони відображають ідеологію монархії Давида. Він визначає три основні теми в цих псалмах: 1. цар як Божий помазаний воїн, який перемагає ворогів (наприклад, Псалми 2, 18, 20); 2. цар як праведний правитель, який приносить мир і процвітання царству (наприклад, Псалми 72, 89); і 3. обіцянка вічної династії для роду Давида (наприклад, Псалом 132)[9].

Вальтер Брюггеманн досліджує використання образів війни в псалмах із соціально-політичної точки зору та стверджує, що вони відображають досвід спільноти, яка постійно перебуває під загрозою з боку репресивних сил. Він визначає три різні типи псалмів з точки зору використання в них образів війни:

7 Пор. S. Mowinckel. *The Psalms in Israel's Worship.* Nashville 1962.
8 Пор. A. Weiser. *The Psalms: A Commentary.* Manchester 1988, 102-840.
9 Пор. M. E. Tate. *Psalms 51-100. Word biblical commentary.* Dallas 1990, 188-222.

1. псалми орієнтації, які прославляють стабільність і безпеку спільноти (наприклад, Псалми 46, 48); 2. псалми дезорієнтації, які виражають почуття розгубленості та незахищеності спільноти (наприклад, Псалми 44, 60); і 3. псалми переорієнтації, які виражають надію спільноти на нове майбутнє, в якому Бог втрутиться і принесе справедливість і мир (наприклад, Псалми 85, 126). Брюггеманн також обговорює використання ворожої мови в псалмах і стверджує, що вона відображає досвід гноблення та панування спільноти. Він припускає, що ворога в псалмах слід читати не як буквального особистого ворога, а скоріше як символ репресивних систем і структур, які загрожують благополуччю та існуванню громади[10].

Аналіз цих авторів є важливим для розуміння контексту кожного псалма, зокрема і тих, котрі аналізуються нижче. Позаяк з перелічених вище біблеїстів Вальтер Брюггеман найбільше акцентує на значенні псалмів як виразу духовного життя та досвіду ізраїльтян, включаючи військовий контекст, його методологія дослідження псалмів та класифікація з точки зору образів війни найближчі до методики аналізу, застованої у цій праці, що полягає у розумінні контексту, метафор та виражальних засобів, що використовуються у псалмах.

Отже, метафори та образи війни в книзі Псалмів є ключовими елементами, які відображають духовний світ єврейського народу і формують його ідентичність. Метафорична мова псалмів дозволяє висловити незрозумілі емоції та почуття, які важко передати словами, та надає їм глибини і значущості. Крім того, образи війни є важливими елементами в псалмах, оскільки вони відображають боротьбу людини зі своїми ворогами, яка символізує духовну боротьбу за віру і праведність.

У наступних підрозділах цього розділу буде проаналізовано за методологією, описаною у попередньому розділі (зокрема, описаною у 2.2 Аналіз метафор і образів Бога-воїна на прикладі псалма 3 та застосованою у 2.3

10 Пор. W. Brueggemann. *The Message of the Psalms: A Theological Commentary.* Minneapolis 1984, 25-167.

та 2.4) чотири псалми, які виділяються своєю військовою тематикою та лексикою: 21, 46, 60 та 83.

3.2. Псалом 21 як псалом подяки за Боже визволення в битві

Військова тема у книзі псалмів має багато граней та аспектів. Прикладом подячної молитви за перемогу у бою є зокрема псалом 21. У ньому, однак, ми не зустрічаємо занадто багато мілітарної лексики чи описів власне бою.

Псалом 21 (*«О Господи, в силі твоїй цар радіє...»*) тісно пов’язаний із попереднім псалмом. 20 і 21 — це літургійні псалми, які зосереджуються на царі як представникові Ягве та народу, а також на спасінні або перемозі, яку Ягве дарує йому[11]. 21 також є царським псалмом, про що зазначає зокрема Кіркпатрік, вважаючи що найімовірніше він був призначений для використання при коронації єрусалимського царя[12]. Автор звертається до царя, проголошуючи його високість і відображаючи його майбутні перемоги. Деякі інтерпретатори вважають, що псалом має пророчий зміст і стосується Месіанського Царя. Зокрема, християнські коментатори бачать в цьому псалмі передвістя Ісуса Христа, який як месія і цар Ізраїлю виконав пророчі слова цього псалма. До таких належать як і відомі та широко знані інтерпретатори Святого Письма минулого Жан Кальвін[13], святий Августин[14], так і сучасні коментатори, як наприклад, Кіднер Дерек[15]та інші.

З цієї позиції Псалом 21 можна розуміти в історичному контексті його написання, але не обов'язково шукати в ньому пророчий зміст щодо Ісуса Христа чи месіанського царя[16]. Кіркпатрік вважає, що Ізраїль вірив, ніби його цар є представником Ягве і використовував розмовну мову, що була спільною

11 Див. A. F. Kirkpatrick. *The Book of Psalms: with introduction and notes* // *Cambridge Bible for Schools and Colleges.* Cambridge 1906, 109-112.
12 A. F. Kirkpatrick. *The Book of Psalms: with introduction and notes,* 109.
13 Див. J. Calvin. *Commentary of the Book of Psalms,* Vol. 1 / translated by James Anderso. Edinburgh 1845, 345-346.
14 Див. St. Augustine. *St. Augustin: Exposition on the Book of Psalms.* New York 1886, 95-96.
15 D. Kidner. *Psalms 1-72: An Introduction and Commentary*. Downers Grove 1973, 112-118.
16 Див. W. Brueggemann. *The Message of the Psalms: A Theological Commentary,* 80-81.

для східних народів. Те, що псалом має пророчий аспект і вказує на Христа як наступника земного царя зрештою призвело до того, що псалом був обраний як один із відповідних псалмів на День Вознесіння у західній літургійні традиції.

Структура псалма подібна до Псалма 20[17].

1. Подяка від імені царя за надану Йому перемогу: звернена до Ягве і, ймовірно, співана збором або левітами (Пс 21:1-7).

2. Передчуття майбутніх тріумфів, звернене до царя і, можливо, співане священиком (Пс 21:8-12).

3. Заключна молитва зібрання (Пс 21:13)[18].

Якщо розглядати розгорнуту структуру, можна використати поділ Луїса Алонсо Шокеля[19]:

Вступ (21:1)

Перша частина (21:2-7)

Звернення до Бога (21:2)

Слава та подяка за перемогу (21:2-3)

Опис перемоги над ворогами (21:4-6)

Звернення до Бога за благословеннями (21:7)

Вставка (21:8)

Друга частина (21:9-13)

Звернення до Бога (21:9)

Опис надії на Бога та відповідальності перед Ним (21:10-12)

Звернення до Бога за помстою над ворогами (21:13)

Заключна частина (21:14)

Похвала Богові за Його могутність та перемогу над ворогами (21:14)

17 Структура псалма 20 згідно з Кембридзьким коментарем виглядає таким чином: 1. Заступництво народу за царя, співане зборами або левітами від їхнього імені під час принесення жертви (Пс 20:1-5); 2. Священик або пророк (або, можливо, сам цар) проголошує прийняття жертви та впевнено передбачає перемогу (Пс 20:6-8); 3. Заключна молитва всієї громади (Пс 20:9). Пор. A. F. Kirkpatrick. *The Book of Psalms: with introduction and notes*, 109-110.

18 A. F. Kirkpatrick. *The Book of Psalms: with introduction and notes*, 109-112.

19 L. A. Schokel — C. Carniti. *I Salmi 1-72, Vol 1*. Milano 1992.

Важко говорити про конкретний історичний контекст написання псалма. Згідно із розвідкою Кеннета Кунца[20], псалом 21 — це композиція, яка визнає благословення Ягве на царя, який, як вважають, був врятований божественним втручанням. Однак точне призначення цього псалма є предметом дебатів серед науковців, і були запропоновані різні теорії, щоб пояснити його призначення та функцію. Деякі вчені, як от Гункель та Мовінкель, стверджують, що Псалом 21 був написаний для співу під час святкування помазання та інтронізації царя. Вайзер, Крейгі та Ітон, з іншого боку, припускають, що псалом був частиною щорічної літургії коронації. Бріггс і Кіркпатрік стверджують, що цей псалом був заспіваний після історичної битви як подяка Ягве за пережиту перемогу та заклик до майбутнього божественного благословення короля. Незважаючи на різні тлумачення, вчені, здається, погоджуються з тим, що вірш 8 «Бо цар надіється на Господа і завдяки милості Всевишнього не похитнеться» є центром псалма[21], оскільки він підтверджує відносини завіту між Ягве та царем.

Загалом, на думку Кеннета Кунца, мета Псалма 21, полягала в тому, щоби визнати благословення Ягве над царем та підтвердити відносини завіту між ними. Однак точна ситуація, в якій був складений псалом, залишається предметом наукових дискусій[22].

Цілий 21 псалом у контексті війни Ягве потрібно розглядати як псалом, просякнутий царською ідеологією. Про це зокрема пише Шовн З. Астер[23]:

> Царська ідеологія, відображена у цьому псалмі, є винятковою для Єврейської Біблії, навіть у корпусі царських псалмів. Король володіє божественними рисами, наділеними Ягве з тим, що здається надприродною силою, і виграє від наступного повного знищення ворогів короля.

20 Пор. J. K. Kuntz. *King Triumphant: A Rhetorical Study of Psalms 20 and 21* // *Journal of Biblical Literature*, vol. 108, no. 2 (1989), 161-164.

21 Згідно зі структурою Луїса Алонсо Шокеля, саме цей вірш є вставкою.

22 Пор. J. K. Kuntz. *King Triumphant: A Rhetorical Study of Psalms 20 and 21*, 161-164.

23 Z. A. Shawn. *On the Place of Psalm 21 in Israelite Royal Ideology* // *Mishneh Todah. Studies in Deuteronomy and Its Cultural Environment in Honor of Jeffrey H. Tigay.* Winona Lake 2009, 315.

Щодо лексики, яка стосується безпосередньо війни та насильства, то вона помітно більш характерна для другої частини псалма, а також заключної частини (див. вище повну структуру). Варто зосередитися зокрема на цих фрагментах віршів та віршах:

Твоя рука досягне всіх твоїх противників (21:9а)

*Твоя рука (*ידך*, yadka)* означає Божу могутність. Це ж слово вживається також у інших місцях Старого Заповіту, де йдеться про воєнні конфлікти: «Твоя правиця, Господи, сягає ворога, *твоя рука* розбиває їх». (Вих 15:6), «Так щоб усі народи землі пізнали, що *твоя рука* міцна, і щоб вони боялися тебе, Господи, Боже наш, назавжди». (І Н 4:24), «Тоді той дух Господа рушив на його, і він вийшов на війну, і Господь віддав у його руки Хушана-рішатаїма, царя Араму, а *його рука* була міцною на нього» (Суд 2:15). Разом із наступною фразою *правиця (*מינך*, yuminka) твоя влучить усіх (21:9б)* увесь цей вірш можна потрактувати як оспівування Божої могутності. Рука Ягве досягає всіх Його противників, і правиця, яка влучає в усіх, хто ненавидить його. Ці образи наголошують на Божій силі та могутності в боротьбі з ворогами. Важливо також підкреслити, що у цьому вірші «твоя рука» та «правиця твоя» є синонімами, тобто мають однакове значення, але вживаються з метою підсилити ефект і створити більш глибокий образ.

Ти вчиниш їх, неначе піч вогненну в час твого з'явлення, Господь вогнем проглине їх у своїм гніві. (21:10)

Божа сила порівнюється з поглинанням вогню (поглине, יבלעם, *yuballuem*), яке знищує Його ворогів. Ця метафора показує, що Бог може знищити ворогів, як вогонь знищує все на своєму шляху.

Вогонь (אש, *eš*) є засобом Божого правосуддя. У воєнному контексті це слово вживається у Старому Заповіті у багатьох місцях. Зокрема, у книзі Суддів 20:38 описується битва між Ізраїлем та Веніямином. Ізраїльтяни використовують вогонь, щоб спалити місто, яке захопили їхні вороги. У Іс 10:16-19 описується війна між Ассирійцями та Юдеєю. Ассирійці порівнюються

з вогнем, який знищує все на своєму шляху, але Юдея буде збережена Божою могутністю. У Єр 21:14 говориться про те, як Бог порівнює своїх ворогів з вогнем, який знищує все на своєму шляху. Тут eš використовується, щоб показати Божу силу та могутність в боротьбі з ворогами.

Гнів Божий (באפו, *buappo*) є сильним образом, який зустрічається у воєнному контексті в різних частинах Старого Заповіту, де описується втручання Бога у війни. Як приклад можна навести зокрема фрагменти Вих 15:7-8. Бог гнівом знищив ворогів Ізраїля під час їх переходу через Червоне море. Чис 25:3-4 — тут описується, як Бог впливає на військову поведінку Ізраїльтян під час їх перебування в пустелі. І Н 7:1-5 — у цьому розділі описується гнів Божий на Ізраїльтян за порушення їхнього зав'язаного з Господом договору. Суд 2:11-15 — тут описується гнів Божий на Ізраїльтян за їхнє відверте порушення заповіту з Богом, і як наслідок, Ізраїль потрапляє в полон до своїх ворогів. У цих прикладах гнів Божий серед іншого використовується як спосіб показати, що Бог має контроль над війною та військовими діями.

Потомство їхнє ти із землі вигубиш і їхніх нащадків — з-поміж дітей людських (21:11)

Тут важливо розуміти, що у цьому вірші Бог зображується як той, хто може знищити не тільки своїх ворогів, але й їхніх нащадків (*потомство*, זרעם, *wuzaram*), щоби, зокрема, запобігти будь-яким майбутнім загрозам. У загальному контексті війни, це може вказувати на те, що Бог діє не тільки в поточному конфлікті, але і на більш довгострокову перспективу, де він позбавляє ворогів можливості або бажання повторного нападу на його народ. Це можна пояснити як захисну міру від майбутніх загроз, що підкреслює Божу могутність та здатність перемагати у війнах.

Таким чином, аналіз розглянутих фрагментів тексту та окремі метафори і образи приводять до висновку, що у віршах використовуються образи та

метафори війни для показу Божої могутності та його здатності перемагати своїх ворогів.

3.3. Образ Бога як твердині у псалмі 46

Псалом 46 (*«Бог нам прибіжище і сила...»*) є перший у трилогії псалмів — 46, 47, 48. Багатьма коментаторами відзначається близьке пов'язання між ними. Вони утворюють трилогію хвали, у якій святкується величезне звільнення Єрусалима від іноземних ворогів.

У псалмі 46 головною ідеєю є присутність Ягве посеред свого міста та Його людей як підґрунтя їхньої впевненості. Варто відзначити, що у наступному псалмі 47 основну ідею можна висловити як ствердження влади Ягве як царя всієї землі, що показує приклад недавньої поразки ворогів Сіону, а у завершальному псалмі у трилогії — псалмі 48 — показується, що безпека Сіону є результатом та доказом присутності Бога у середині нього.

Як справедливо зазначає Коментар у Кембридзькій Біблії для шкіл та коледжів[24], ці псалми не можуть бути просто загальними висловлюваннями впевненості в Ягве як захиснику Сіону. Очевидно, вони своїм походженням пов'язані з якоюсь конкретною історичною подією. Автор псалма вочевидь пише як представник тих, хто нещодавно пережив страшну кризу, перебував у великій тривозі, але хто бачив на власні очі прояв Божої сили на користь Свого народу, за своїми вимірами співмірну з Його могутніми вчинками в минулому. Автора, який відчув в ході подій доказ не лише любові Ягве до свого народу, а й Його всесвітньої влади.

Отже, як імовірну подію, що стала приводом для цих псалмів, можна вказати дивовижне звільнення Єрусалиму від армії Сіннахеріба в часі правління Єзекії (бл. 701 до Р.Х.)[25].

24 Psalm 46 // Cambridge Bible for Schools and Colleges // biblehub.com (25.05.2023)
25 Psalm 46 // Cambridge Bible for Schools and Colleges // biblehub.com (25.05.2023)

Тому, слід думати, що у псалмі мовиться про те, як цар Єзекія намагався відстояти свою незалежність від Ассирії, у той час як Ассирія на чолі із царем Сіннахерібом намагася покарати бунтівний народ. Після руйнування Юдеї, він змусив Єзекію підкоритися і сплатити значну військову данину, але не вимагав остаточного підкорення Єрусалима. Пізніше, під час багатоденної облоги Лахіша, Сеннахеріб послав своїх послів з вимогою здачі міста. Єзекія відмовився й сподівався на Божу допомогу, тим більше, що пророк Ісая передбачив поразку Сеннахеріба та збереження Єрусалима. Це пророцтво виконалося, коли загадкова навала або хвороба знищила ассирійську армію, і Сеннахеріб повернувся до Ассирії.

Після такого дивовижного порятунку, який так яскраво підтвердив пророцтво Ісаї, не можна було не висловлювати щирої вдячності та пошани Богу. Багато з цих подячних молитов, мабуть, збереглися в псалмах. Коментар у Кембридзькій Біблії для шкіл та коледжів зазначає, що зв'язок між псалмами та пророцтвами Ісаї дуже тісний, що стає зрозумілим при детальному їх порівнянні. У псалмах 46, 47 і 48 є загальні мотиви з Ісаїними пророцтвами, наприклад, щодо всесвітньої влади Ягве і непереможності Сіону як місця проживання Бога. Вірогідно, що ці псалми були написані одним з учнів Ісаї, який був дуже натхненний духом та мовою свого вчителя. Додатково варто зазначити, що псалми 75 та 76, ймовірно, також посилаються на цю подію і в них також можна шукати паралелі до псалма 46.

46 псалом є одним із 39 псалмів, у якому вживається слово «села»[26]. Тому псалом можна поділити на три частини, якщо роздільником є слово села: 46:1-3; 46:4-7; 46:8-11. Інший варіант простої структури, виділеної за тематичним принципом, може бути запропонований поділ Луїса Алонсо Шокеля[27]:

Вступ (46:1)

Пісня про Божу захисну силу (46:2-4)

Опис війни та перемоги Бога (46:5-10)

26 *Psalm 46* // *Cambridge Bible for Schools and Colleges* // biblehub.com (25.05.2023)
27 Пор. Luis Alonso Schokel. *I Salmi, vol. 1*, 751-752.

Заключний риторичний запит (46:11)

У цьому псалмі яскрава мілітарна лексика присутня хіба що у 10 вірші: *Він, що припиняє війни по край землі, що ломить лука й торощить списи, і щити вогнем палить.*

У цьому конкретному вірші згідно з Ленінградським списком, який використовується як вихідний текст, дослівний переклад мав би звучати так:

משבית מלחמות עד-קצה הארץ, קשת ישבר וקצץ חנית, עגלות ישרוף באש

Він припиняє війну аж до краю землі, лук ламає, спис розрубує, вози з вогнем знищує.

Одним із ключових мілітарних термінів у цьому вірші є слово «лук» (קשת, *keshet*), яке вживається часто у історичних описах баталій, рівно ж як і у книзі Псалмів[28]. Так, у історичних книгах це слово вживається принаймні у таких місцях: У I Цар 20:30 описується битва між царем Ізраїлю Ахавом і царем Араму Бенхададом. Цар Араму вислав до Ахава послідовників із золотом і сріблом, але після того, як Ахав відмовився, він зібрав свою армію і напав на Ізраїль. У цій битві Ахав ізраїльтян мали «луки» (*keshet*), натомість арамійці — «мечі». У II Цар 13:15-19 описується історія, коли пророк дивився на битву між Ізраїлем і Юдою на горі. Ізраїльтяни мали «луки» (*keshet*) і стрільців, які використовували їх, щоб вбити ворогів. У II Хрон 26:14 описується, як цар Озія віддавав накази для підготовки своїх військ до битви. Він призначив військових для навчання використанню «луків» (keshet) та каменів для катапульт.

Досить буквальне розуміння Божої сили вираженої через зброю, що широко застосовується в тогочасних воєнних конфліктах, підкреслює активну участь Ягве у обороні свого народу. Божа сила у цьому псалмі може руйнувати зброю ворога та захищати його народ.

Термін «спис» (חנית, *hanit*) використовується ще в багатьох місцях Біблії в контексті війни Ягве. Це, зокрема, Суд 5:8: «Нових богів собі вибирали, і ось

28 зокрема у Пс 11:2: «Якщо лук уже натягнутий, то що зроблять праведні?» Пс 18:35: «Ти даєш мені щит свій на порятунок, і права твоя підтримують мене. Ти розширюєш кроки мої, щоб мій ніг не ковзнув.» Пс 37:15: «Їхній меч проникатиме їхнім серцем, а луки їхній зламається.»

війна у брамі. Ледве щита чи списа видно було в Ізраїлі на сорок тисяч!»; у Пс 35:3: «Замахнися списом і моїх гонителів стримай; скажи моїй душі: Я твоє спасіння!», в Єр 6:23а: «В руках їхніх лук зо списом; вони жорстокі, не мають милосердя.» тощо.

Колісниця (עגלה, *agalot*) у Біблії згадується часто у військовому контексті. Це військовий транспорт, який використовувався в битвах. У часи творення псалмів зазвичай у колісницю вкладалися два воїни: військовий водій, який керував колісницею, і боєць, який відкривав вогонь з лука або списа[29]. Згадки про колісницю є у багатьох місцях Біблії. Наприклад, у Вих 14:7 описується, як фараон гнався за ізраїльтянами на колісницях: *«І повелів запрягти свою колісницю, і взяв з собою своїх людей»*. Також характерною є згадка колісниць Пс 20:8 як символу сили та військової потуги: *«Ті колісницями, ці кіньми, а ми ім'ям Господа, Бога нашого — сильні.»*

У інших фрагментах тексту є менш помітні образи війни, захисту, оборони тощо. Починаючи з першого рядка, ми бачимо метафору про «нашу твердиню Бога». У вірші 8: *Господь сил з нами, Бог Якова - наша твердиня.*

Отже, твердиня *(*משגב-לנו, *misgablanu)* у цьому вірші є прикладом метафори другого рівня, тобто не прямого мілітарного слова, але поняття, яке пов’язане із війною в широкому сенсі. У Старому Заповіті образ твердині використовувався, щоб показати Бога як міцну захисну стіну для Ізраїлю. Це було особливо важливо в контексті війн та конфліктів, які сталися в Ізраїлі в різні періоди його історії. Образ твердині вказує на те, що Бог є міцним і незмінним, який захищає свій народ від всіх небезпек. Так, наприклад, у 2 Сам 22:2-3 Ісус Навин звертається до Бога як до своєї твердині[30] і свого спасителя в часи війни та боротьби. У цьому контексті образ твердині наголошує на тому, що Бог є надійним захистом для тих, хто його шукає та покладається на нього.

---

29 Див. *Chariot* // *The New Bible Dictionary* / edited by J. D. Douglas // Westmont 1962, 192-193.

30 Дослівно вживається термін וּמְצָדָתִֽי «Господь - моя скеля, моя твердиня, мій спаситель, мій Бог, моя скеля, до нього прибігаю!»

У Псалмах образ твердині використовується для опису Бога, який є міцним захисником та опорою своєї людності в боротьбі зі своїми ворогами. Псалми 18:3 (*Господи, моя скеле, моя твердине мій визвольнику*)[31] і 144:2 (*Він моя милість і моя кріпость, моя твердиня і мій визволитель*)[32] використовують подібний образ. Інші псалми також використовують образ твердині для опису Бога як міцної опори, такої, яка може захистити народ від ворогів та важких життєвих обставин.

У п’ятому вірші згадується річка (נהר, *nahar*). *Ріка, - її відноги звеселяють місто Боже*[33]. Цей образ можна трактувати як метафору, яка описує Божу благодать та захист, що його забезпечує Бог, коли вороги підступають до міста. Образ річки як благодаті є зокрема і в Пс 1: *«Він - мов те дерево, посаджене понад потоками водними, що плід свій дає у свою пору й що лист його не в'яне»*.

З іншого боку, річка слугує певним природним бар’єром, що є захистом від ворогів. Приклад такого розуміння річки Йордан серед інших знаходимо у 2 Сам 16-22. Річка Йордан стає природним захистом, коли Давид утікає з Єрусалима в результаті змови Авесалома проти нього. Також є багато інших прикладів у Старому Заповіті, де річка слугує захистом.

Отже, метафори, які стосуються війни у псалмі 46, використовуються для опису Божої сили та захисту народу у війні. Вони підкреслюють Божу непереможність та його здатність захистити свій народ у будь-яких обставинах.

3.4. Псалом 60 як молитва за перемогу

Псалом 60 (*«Як він рушив був на Арам-Нагараїм, і на Арам-Цову...»*) пов'язаний з історичними подіями, що стосуються царя Давида. Паралельно ця подія

31 За Ленінградським кодексом: יהוה סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי Folio 368A --- Psalms 15:3b-18:7a.

32 За Ленінградським кодексом: חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני ובו חסיתי הרודד עמי תחתי Folio 395B --- Psalms 141:6b-144:11a.

33 За Ленінградським кодексом: נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדש משכני עליון Folio 374B --- Psalms 44:26b-47:5.

описана у 2 Сам 8:3-14. Чеський екуменічний коментар до цього фрагменту книги Самуїла справедливо зазначає, що це один із тринадцяти псалмів Давида, у якому подано конкретну ситуацію з життя Давида, за якою слідує відповідний псалом[34]. У своїй статті «Політика у книзі Псалмів: Псалом 60 і сходження та занепад незалежності Юдеї», Крейг Еван Андерсон аргументує, що псалом 60 був написаний у період з 950 по 900 роки до н.е., в епоху, коли Єрусалимське царство зазнавало тиску своїх сусідів і стикалося із загрозою втратити свою незалежність. Автор статті вважає, що псалом 60 писався у контексті війн з арамеями і передає досвід боротьби Ізраїльських царів із поганами-сусідами. Псалом 60 також можна розглядати як різновид пророцтва, у якому Ягве обіцяє підтримку своєму народові в боротьбі проти своїх ворогів, якщо ті будуть звертатися до Нього з молитвою. Андерсон також звертає увагу на різноманітність стилів, які використовуються в псалмі, що може свідчити про те, що він був складений з різних елементів в різні часи, а потім був злитий в одну композицію[35].

Зрештою, Андерсон приходить до висновку, що псалом 60 був написаний в епоху загрози для незалежності Єрусалимського царства і тому є важливим символом національної ідентичності Ізраїлю. Його роль стала особлива цінна після повернення ізраїльського народу з полону у Вавилоні.

З іншого боку, у своїй праці-аналізі псалмів Луїс Алонсо Шокель у співавторстві із Сесілією Карніті наголошує на труднощах визначення ситуації, у якій був написаний псалом 60. Висуваються дві гіпотези: або стихійне лихо, наприклад землетрус[36], або війна. Однак, військову лексика, використану в псалмі, нелегко пояснити гіпотезою про землетрус, тим часом як її можна витлумачити в контексті битви. У тексті наголошується на важливості розуміння єдиної природи псалма для правильного тлумачення його значення[37].

34 Див. *Český ekumenický překlad: 2 Sam 8:3-14* // bibleserver.com (25.05.2023).
35 Див. C. E. Anderson. *The Politics of Psalmody: Psalm 60 and the Rise and Fall of Judean Independence* // Journal of Biblical Literature 112, no. 2 (1993) 217-231.
36 На це, зокрема, можуть вказувати слова «Ти потряс землю, розколов її».
37 Див. L. A. Schokel. *I salmi vol. 2*, 162-164.

Загальну структуру можна розглядати як певну динаміку стосунків Ягве та Його народу. Такий погляд зокрема пропонує Клаудія Зюзенбарг[38]. Згідно з її дослідженням структура псалма може виглядати таким чином:

60:1: Заголовок

60:3-7: Бог відкинув:

60:3–5: Плач

60:6-7: Довіра і прохання

60:8-11 Бог промовив

60:12-14: Бог відкинув:

60:12: Плач

60:13-14: Прохання та довіра

Уже з огляду на цю структуру можна зробити висновок, що побудова псалма відображає певну невизначеність та надію на допомогу від Бога. Перша частина псалма, вірші 3-7, містить жалібні слова про те, що Бог покинув свій народ, «дав йому зазнати гіркої долі» і не бере більше участі в захисті свого народу. Друга частина, вірші 12-14, містить схожі слова, що вказують на продовження трагічних подій. Повторення мотиву «Бог відкинув» (див. нижче аналіз цього виразу) може в тому числі потрактуватися як символ того, що Бог тимчасово відвернувся від свого народу. Але Ізраїль все ще має надію на те, що Бог знову прийме його, якщо він звернеться до Нього зі смиренням і покаянням. Власне, цим і завершується псалом, про це йдеться у віршах 13-14.

Отже, Псалом 60 є одним зі псалмів, де військова тема дуже яскраво виражена. Основною темою є битва між Богом і ворогами Ізраїлю, яка описується як воєнна кампанія. Тому, можливо, аналіз цього псалма потребує дещо іншого підходу. Якщо послідовно аналізувати Псалом 60 щодо присутності воєнних образів та метафор, то практично у кожному рядку є такі,

38 Див. C. Süssenbach, *Der Elohistische Psalter: Untersuchungen zu Komposition und Theologie von Ps 42-83.* Tubingen 2005, 156.

проте варто звернути окрему увагу також на топоніми та антропоніми (власні назви людей)[39] у віршах 8-10. Аналіз цих власних назв буде дещо нижче.

У 60:2 згадується про Йоава, який розгромив Едома у Соляній Долині. «...Й як Йоав, повернувшись, розгромив Едома». Йоав згадується в різних історичнах книгах Старого Заповіту[40]. Він був головним військовим начальником Царя Давида, а пізніше також служив його синові Соломону. Згадування Йоава може трактуватися як приклад сили та відваги. Адже як військовий начальник царя Давида Йоав демонстрував ці якості у війні вибраного народу.

У 60:3 псалмопівець звертається до Бога зі словами «Боже, ти нас відкинув, ти розбив нас, розгнівався; постав нас знову на ноги!». Ці емоційні слова автора псалма вказують на те, що Бог відвернувся від нього та його народу, а їхні вороги скористалися цим для нападу на них. Лексичний інструментарій в цьому вірші вказує на стан душі Давида та його народу в складну хвилину. «Ти нас відкинув» (זנחתנו, *zunahtanu*[41]) означає, що Бог відсторонився від болю і страждання народу, а «ти розбив нас, розгнівався» (פרצתנו, *perastanu*) вказує на те, що народ відчуває, що Бог їх покарав за їхні гріхи та порушення заповідей. Вислів «постав нас знову на ноги» (תשובב, *tesowbeb*, *віднови нас*) вказує на те, що псалмопівець та його народ просять Бога допомогти їм піднятися знову після того, як вони були подолані своїми ворогами. Вірш показує, що автор псалма та його народ вірять, що Бог може допомогти їм у цій складній ситуації, яка виникла через їхні гріхи та порушення заповідей.

У 60:4 псалмопівець описує, як Бог зцілює (רפה, *repah*) щілини землі, яка захиталася (стряслася, מטה, *matah*) через війну. Автор використовує метафору

---

39 *Антропонім* // Бибик С. П. — Сюта Г. М. *Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання.* Харків 2005, 47.

40 Зокрема 2 Самуїла 2:13а: «Так само двигнувся Йоав, син Церуї, зо слугами Давида», 24:2: «І звелів цар Йоавові, начальникові війська, що був. з ним: “Пройди почерез усі коліна ізраїльські від Дану до Версавії і порахуй народ, щоб я знав число народу.”»; 1 Книга Царів 1:7 «І був він у змові з Йоавом, сином Церуї, та з священиком Евіятаром, і тягли вони за Адоніею»; 11:6: «Давид сказав: “Хто першим розіб'є євусіїв, той буде головою й князем.” І видерся першим Йоав, син Церуї, і став головою» тощо.

41 Цей же вираз уживається у 12 вірші: «Чи ж не ти, Боже, що відкинув нас, הלא אתה אלהים זנחתנו».

стихійного лиха, землетрусу: «Ти потряс землю, розколов її» (הרעשתה ארץ פצמתה, *hirastah eres pesamtah*), щоби підкреслити масштаб катастрофи.

У 60:5 варто зосередитися на метафорі вина (יַיִן, *yayin*). *«Ти дав народові твоєму зазнати гіркої долі, вином, що забиває памороки, напоїв нас.»* Метафора вина у Старому Заповіті широко використовується для вираження різноманітних концепцій, включаючи благословення, радість та насолоду[42], але також може використовуватися для вираження горя, суду та кари. Власне, у цьому вірші метафора вина використовується для вираження Божої кари, яка була накладена на народ за гріхи та непокору Богу. Вино зображується як напій, що забиває памороки (תרעלה, *tarelah*), тобто який спричиняє нудоту та головний біль, і що він був напоєм, який Бог налив народу в якості покарання за їхні гріхи та зраду. Таким чином, він символізує гірку долю, яку народ зазнав через свої вчинки та непокору Богу.

У 60:6 варто зосередитися на слові знамено. *«Тим, що тебе бояться, дав ти знамено, щоб могли втекти від лука.»*[43] Знамено (נֵס, nes) вживається у кількох місцях в Старому Заповіті, зокрема у книзі Чисел, книгах Пророка Ісаї та Пророка Єремії. У Книзі Чисел 21:8 слово נֵס можна перекласти як «знак», «позначка» або «символ», що показує на засіб лікування, який Мойсей показав на пустелі, і таке вживання не має військового значення. Тим часом, в I 5:26 - «Він піднімає стяги для далекого народу» — слово נֵס вжито у розумінні, близькому до цього, що є у псалмі. Стяг — це символ військового порядку і організації, який використовується для позначення військового підрозділу чи навіть цілого війська. У псалмах стяг може також трактуватися як символ Божої присутності та захисту.

42 Як от у псалмі 4:8: Дав ти моєму серцю радість більшу, ніж радість тих, що їм уродило удозвіль вина й хліба.

43 У оригінальному тексті згідно із Ленінградським кодексом відсутнє слово лук. « נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה» Відповідно, дослівний переклад міг би звучати так: «Ти дав тим, що бояться тебе, знамено, щоби його можна було показати заради певності (заради правди). Села».

У 60:7 *«Щоб твої улюблені спаслися, допоможи десницею твоєю і вислухай нас»* ключовим терміном є слово десниця (ימינך, *yemineka*). Його аналіз представлений вище (при аналізі псалма 21).

У 60:8-10 вживається багато топонімів та антропонімів. У давньому Ізраїлі географічні терміни та власні назви часто мали символічне значення і пов'язані з історією та релігією народу. Варто розглянути кожну з назв:

Сихем (שְׁכֶם) — місто на північ від Єрусалиму, яке в історії Ізраїлю було важливим центром культу та політичних рухів. У псалмі воно може символізувати північну межу влади Ізраїлю.

Суккот-долина (ועמק סכות, *sukowt ‘amaded*) — територія на сході від Йордану, яка була володінням Моаву. У псалмі вона може символізувати східну межу влади Ізраїлю та ворогів, які діють на цій території. Таким чином, ці дві терміни символізують межі Ізраїлю.

Гілеад (גלעד, *gil’ad*) — регіон на сході від Йордану, який славився своїми багатими родовищами та був відомий своїми військовими лідерами. У псалмі вказує на військову міць та захист Ізраїлю.

Манасія (מנשה, *menasseh*) та Ефраїм (ואפרים, *we’eprayim*) — це два з 12 племен Ізраїлю, які є спадкоємцями двох синів Йосифа. У псалмі вони можуть символізувати єдність та сили Ізраїлю.

Юда (יהודה, *yehudah*) — плем'я, з якого вийшов цар Давид та Месія. Юда, як берло, символізує владу Давида над своїм народом.

Моав (מואב, *mow’ab*) та Едом (אדום, *’edowm*) — це два народи, які попри далеку спорідненість, мали військові конфлікти з Ізраїлем і були навіть підкорені за правління царя Давида[44]. У псалмі вони можуть символізувати ворогів Ізраїлю, яких треба підкорити та піддати своїй владі. Зокрема, на таку думку наштовхує порівняння Моава із умивальним посудом.

У заключних віршах 60:12-14 псалмопівець закликає Бога допомогти йому в боротьбі проти гнобителів народу, називаючи Його полководцем: «і що не

44 Див. A. J. Dearman. *Moab* // P. J. Achtemeier. *Encyklopedia Biblijna*. Warszawa 1999, 772-773.

виходиш, Боже, з нашими військами?». Псалом завершується підкресленням ролі Ягве у битві, що перегукується із образом Бога-воїна: «З Богом учинимо ми подвиг, - він наших гнобителів розтопче».

3.5. Заклик до Бога змагатися з ворогами у псалмі 83

Псалом 83 (*«Не мовчи, Боже, не німуй і не будь мовчазним, Боже!»*) не містить конкретної інформації про історичний контекст його написання, але він містить згадки про ряд народів, з якими Ізраїль зазвичай перебував у війні. За деякими дослідженнями, псалом може мати відношення до періоду, коли Ізраїль був на півночі західного берега Йордану, що відбувалося приблизно в 9 столітті до н.е. В цей період Ізраїль зазвичай перебував у конфліктах з Арамеями, Фінікією та іншими народами на території, яка відповідає сучасній Сирії та Лівану. Однак, це не є однозначним історичним фактом[45].

У своїй докторській дисертації «Псалом 83. Тексти, екзеґеза, контексти» Войцех Венґжиняк аналізує різні гіпотези щодо періоду написання псалма, починаючи від часів Саула та Давида і до часів Маккавеїв. Згідно із дослідженням, на підставі біблійних та позабіблійних даних можна прийти до висновку, що неможливо точно визначити період та середовище його виникнення. Однак автор пропонує два можливі варіанти. Перший варіант передбачає, що текст Псалма 83 був сформований поступово, додаванням нових народів, згаданих у рядках 7-9, з часом. Таким чином, Псалм 83 був створений між 10-м та 7-м століттями до н.е. Другий варіант передбачає одноразове видання Псалма 83 між 9-м та 7-м століттями до н.е., коли на Ізраїль нападали декілька народів, а псалміст зображує ситуацію так, ніби всі сусіди напали одночасно. У цьому випадку, гіперболічне зображення загрози було призначене для того, щоб змусити Бога якомога швидше втрутитися. У цілому, конфлікт,

45 Див. J. H. Hayes. *The Historical Setting of the Psalms* // *The Oxford Handbook of the Psalms* / edited by William P. Brown. Oxford 2014, 98-112; G. H. Wilson,. *The Background and Setting of Psalm 83 // Bibliotheca Sacra* 136, no. 542 (1979) 330-338.

неможливий з історичної точки зору, який описується у Псалмі 83, є історичним конфліктом, який вплинув на створення цього конкретного богословського тексту[46].

На основі аналізу Бруни Костакурти, можна виділити таку докладну структуру псалма 83[47]:

83:2: Вступне благання до Бога;

83:3-9: Скарга на ворогів;

83:3-6: Хіастична послідовність, зосереджена на ворогах Бога та Ізраїлю;

83:7-9: Прохання про Божу дію проти ворогів;

83:10-13: Схема, що зосереджується на іменах і долі давніх ворогів таким чином, щоб підкреслити поточну ситуацію;

83:10: Імена давніх ворогів;

83:11: Доля давніх ворогів;

83:12: Імена давніх ворогів;

83:13: Загроза нинішніх ворогів;

83:14-18: Прохання про дії Бога проти нинішніх ворогів;

83:19: Заключне слово.

У віршах 7-9 перераховані давні народи, які утворювали союз для вторгнення на територію Ізраїлю. Серед них Едомові (אֱדוֹם) намети (нащадки Ісава), ізмаїльтяни (нащадки Ісмаїла), Моав (מוֹאָב) і Аммон (עַמּוֹן, обидва — нащадки Лота), Амалек (עֲמָלֵק, з потомства Ісава), філістимляни (פְּלִשְׁתִּים, плем'я, що походить з морських народів) і Тир (фінікійське місто на узбережжі Середземного моря). Згадка про Ашшур, тобто Ассирію, може відноситися до часів, коли Ассирія був однією з провідних сил на Близькому Сході, і його можна розглядати як союзника цих народів. Ці племена традиційно сприймалися як вороги Ізраїлю в Старому Заповіті[48].

46 Див. W. Węgrzyniak. *Psalm 83. Teksty — egzegeza — konteksty*. Lublin 2019, 368-369.
47 Див. B. Costacurta. *L'aggresione contro Dio: Studio del Salmo 83 //* Bib 64 (1983), 520.
48 Пор. A. Malamat. *Caught between two powers* // cojs.org (25.05.2023).

Подібно, у віршах 10-12 перелічені давні вороги Ізраїлю. Мідіяни (מִדְיָן) — це давнє плем'я, яке жило на схід від Палестини, зокрема на території сучасного Ірану. У Старому Заповіті мідіяни згадуються як вороги ізраїльтян, яких Господь наказав знищити[49]. Сісера (סִיסְרָא) — військовий командир, який очолював армію ханаанського царя Явіна. Він відомий тим, що його армія була розбита божественним втручанням через провидіння пророчиці Девори та генерала Барака, як описано в Книзі Суддів[50]. Явін (יָבִין) — це ханаанський цар, який об'єднав кілька місцевих племен і став сильним ворогом ізраїльтян. Кішон-потік (נַחַל קִישׁוֹן) — це річка в Ізраїлі, де, за переказом Старого Заповіту, ізраїльтяни вивели на бій свої війська проти Сісери та Явіна. Також Кішон відомий як місце, де пророки Ваала були страчені за наказом Іллі, після битви на горі Кармель[51]. Орев (עֹרֵב), Зеев (זְאֵב), Зевах (זֶבַח) та Цалмун (צַלְמוּנָּע) — це вожді Мідіян, яких було знищено за наказом Бога через провидіння пророка Гедеона, як описано в Книзі Суддів[52].

Отже, виходячи із наступних віршів (див. вище структуру), можна зробити висновок, що під час написання псалма Ізраїль знову опинився у війні зі своїми ворогами, і автор використовує досвід минулого, щоби закликати Бога допомогти Ізраїлю здолати своїх сучасних ворогів. Символічне значення цих згадок чи посилань на історичні події полягає в тому, що вороги Ізраїлю сприймаються як вороги Ягве, оскільки Ізраїль вважався народом Божим. Таким чином, вороги Ізраїлю ставляться у контексті боротьби між Ягве і силами зла. Псалом закликає до боротьби з цими силами зла та до віри у перемогу Бога.

Відтак, варто звернути увагу на те, якими дієсловами псалміст описує ворогів Ізраїлю, характеризуючи їх:

49 Зокрема в Суд 6:1-8, Чис 31:1-3, 6, 7
50 Див. Суд 4:1-11
51 Див. І Цар 18:40
52 Див. Суддів 7:15-25 і Суддів 8:10-21

заметушилися[53] (יהמיון, *yehemayun*, 83:3) — вказує на безладність та паніку ворогів перед небезпекою;

підняли голову вгору (נשאו ראש, *nase ros*, 83:3) — вказує на гордість та високомірність ворогів;

змовляються (יערימו, *yaarimu*, 83:4) — вказує на сукупність та спрямованість на спільну мету. Слово «підступно» використано, щоби підсилити ефект;

нараджуються (ויתיעצו, *wuyitya acu*, 83:4) — вказує на народження планів та спільне обговорення;

врадують раду однодушно (נעצו לב יחדו, *noacu leb yahdaw*, 83:6) — вказує на підступність та єдність ворогів;

укладали союз (עליך ברית יכרתו, *‘aleka berit yikrotu*, 83:6) — вказує на об'єднання ворогів для досягнення спільної мети. Також слово «союз» (беріт) має особливе значення в стосунках Ягве та його народу. У Псалмах 25:14[54] та 50:5[55] говориться про Божий союз зі своїм народом, який ґрунтується на вірності, любові та повазі до Божих заповідей. Те, що народи уклали свій союз можна трактувати як протиставлення до правдивого і священного союзу між Богом і Ізраїлем.

У віршах 14-17 псалмопівець зображає очікувану відповідь Ягве на захист Його народу. Варто зосередитися на аналізі декількох важливих метафор.

Метафора вогню та полум’я. Її використано для опису знищувальної сили проти ворожих сил. У псалмі 83:15 говориться: «Як вогонь, що ліси пожирає, як полум'я, що палить гори». Вжито два окремі слова: вогонь (אש, es) та полум’я (להבה, *lehaba*). Цей образ було проаналізовано вище, при аналізі псалма 21.

---

53 Згідно з Ленінградським кодексом הֲמָיוֹן Це слово можна перекласти як «підняти бунт», але якщо проаналізувати його вжиток у двох інших місцях, як от Пс 36:9 אַךְ־הָ֭ הֲמֻיּוֹן יְ יִצְבֹּ֑ר וְלֹא та Ic 17:12 כַּהֲמ֣וֹת יַמִּ֔ים יֶהֱמָיּ֖וּן וּשְׁא֣וֹן לְאֻמִּ֑ים
можна погодитися, що переклад «заметушилися» більш доречний.

54 Пс 25:14: «Довірливий Господь до тих, які його бояться, і свій завіт дає їм знати.» (סוד יהוה ליראיו וברית להודיעם)

55 Пс 50:5: «Зберіть мені моїх побожних, які над жертвою союз зо мною учинили» (אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח)

Метафора вогню та полум'я в Псалмі 83:15 є ефективним засобом посилення образу Бога як могутнього захисника.

Метафора перекотиполя[56] та соломини (בקש, *keqas,* 83:14), які крутить вітер, передає силу Бога та його здатність легко перемагати ворогів. А, з іншого боку, це показує відсутність ваги та сили у цих ворогів. Метафори бурі (בסופתך, *ubesupateka*) та хуртовини передають образ Бога, який здатен розбурхати стихії та змусити ворогів почувати його силу та гнів. Зрештою, обличчя ворогів, яке вкрите соромом (קלון, *qalown*), символізує, з одного боку, їхні поразку та зневагу перед Богом, який допоміг Ізраїлю перемогти їх (83:17).

Таким чином, Псалом 83 можна розглядати як певне протиставлення ворогів Ізраїлю та Ягве. Автор псалма звертається до Ягве із проханням про захист від ворогів, посилаючись на попередній історичний досвід боротьби із ворожими племенами та навіть цілими коаліціями народів. Оптимістичне завершення псалма *«Хай знають, що тільки ти Господь на ім'я, найвищий над усією землею.»* (83:18) ніби ще раз підкреслює, що зрештою фінальну крапку у війну Ягве ставить сам Господь, тому що він найвищий над землею.

Висновок

Високий символічний потенціал метафор та образів війни в книзі Псалмів розкриває глибини духовного світу єврейського народу та сприяє формуванню їхньої ідентичності. Ці метафори допомагають виражати складні емоції та почуття, що важко передати словами, і надають їм значущості та глибини. Образи війни в псалмах є важливими, оскільки вони відображають боротьбу людини з ворогами, яка символізує духовну боротьбу за віру та праведність. Аналіз псалмів 21, 46, 60 та 83 демонструє значення військової тематики та лексики, розширюючи наше розуміння духовних аспектів книги Псалмів.

56 Якщо брати до уваги оригінальний текст згідно із Ленінградським кодексом, то слово « כַּגַּלְגַּל краще перекласти як «кружляючий пил». Можна висловити припущення, що Хоменко намагався підібрати відповідник, який був би добре зрозумілим для українського читача

Проаналізовані псалми (83, 60, 46, 21) мають спільні та відмінні риси, особливо в контексті війни Ягве. Спільні риси включають звернення до Бога як до джерела захисту та перемоги: у всіх псалмах автори звертаються до Бога з проханням захистити їх від ворогів та надати перемогу. Також усі псалми підкреслюють велич Бога і Його силу у визволенні, захисті та перемозі. Проаналізовані псалми використовують військову лексику та метафорику, щоби описати ситуацію воєнного конфлікту та Боже втручання у нього.

Щодо відмінних рис, то вони проявляються у кожному із псалмів по-своєму:

Псалом 83:

- Ситуація війни: Псалом зображує об'єднання ворожих народів проти Божого народу.
- Прохання про захист: Псалмопівець звертається до Бога з проханням захистити його народ від ворогів і подолати їх.

Псалом 60:

- Впевненість у Божій присутності: Псалом виражає спокій та впевненість у Божій присутності навіть у складних часах.
- Подяка за перемогу: Псалмопівець виражає подяку Богу за Його перемогу над ворогами.

Псалом 46:

- Спокій та впевненість: Псалом передає спокій та впевненість у Божій присутності і допомозі в будь-яких обставинах.
- Опис ситуації воєнного конфлікту: Псалмопівець описує насильство та хаос, але підкреслює, що Бог є міцним захистом.

Псалом 21:

- Елементи хвали та подяки: Псалом включає елементи хвали Богу за Його перемоги та благословення.
- Вираз впевненості в Божій силі: Псаломопівець висловлює впевненість у тому, що Бог дає перемогу і захищає свого слугу.

Кожен псалом має свою унікальну ситуацію та відтворює різні аспекти війни та Божої захисної ролі. Вони включають прохання про захист, вираз впевненості, опис ситуації воєнного конфлікту та елементи хвали та подяки Богу за Його силу та перемогу.

ВИСНОВОК

Псалми, як винятково поетична та духовно насичена частина Святого Письма, здатні звернути на себе увагу своєю актуальністю та глибокими релігійними витоками. Вони передають духовні почуття, віру та стосунки людей з Богом, а також відображають їхні власні турботи та радості. Крім того, Книга Псалмів має велике значення для єврейського та християнського культурного контексту, допомагаючи відкривати глибину духовності та відносин зі Всевишнім.

У ході цього дослідження було виконано ряд операцій та завдань, поставлених та сформульованих на початку дослідження. Це включає аналіз псалмів, пов'язаних з темою війни, зокрема тих, де згадується Ягве як воєначальник. Також були вивчені мовні засоби, такі як метафори, епітети, символічні образи, які використовуються в цих псалмах, з метою виокремлення їх особливостей і змісту. Крім того, були досліджені контекстуальні аспекти цих псалмів, зокрема історичні обставини, що спонукали до їх написання. У результаті дослідження було встановлено символіку Ягве як воєначальника та розкрито його теологічні аспекти в контексті війни. Були здійснені порівняння із іншими біблійними текстами для розкриття ширшого контексту теми війни у Старому Заповіті.

У першому розділі магістерської роботи було надано загальний огляд та введення до подальшого дослідження. З'ясовано, що Книга Псалмів є важливою складовою частиною канону, а її текст включає різноманітні псалми з різними тематиками та жанрами. Також було виявлено, що ім'я Ягве відіграє важливу роль у релігійній традиції та сприйнятті Бога, а концепція війни Ягве впливає на розуміння образу Бога в Книзі Псалмів.

Цей розділ створив необхідну теоретичну базу для наступних розділів магістерської роботи, де було досліджено образ Ягве як воїна в псалмах.

У другому розділі магістерської роботи був проаналізований образ Ягве як воїна в Книзі Псалмів. У цьому контексті було встановлено, що псалми

використовують метафору Ягве як воїна для представлення образу Бога, який є сильним, непереможним і захищає свій народ. Метафорична мова в псалмах відображає різні атрибути воїна, такі як сила, відвага, майстерність у бою та перемога, що показують могутність і владу Бога. У псалмах 3, 68 та 144 було особливо відзначено використання метафори Ягве як воїна, а також інших метафор та образів, щоб висловити різні аспекти Божої ідентичності, взаємовідносин з людьми та впливу Бога на життя віруючих. Ці псалми створюють багатогранний образ Бога, який є сильним, непереможним, захисником і покровителем, а також творцем і джерелом благословення.

У третьому розділі магістерської роботи ми дослідили використання метафор, образів та військової тематики в книзі Псалмів. Розділ акцентує увагу на символічному потенціалі війни в псалмах, який розкриває глибини духовного світу єврейського народу та сприяє формуванню їх ідентичності. Аналіз псалмів 83, 60, 46 та 21 демонструє значення військової тематики та лексики, розширюючи розуміння духовних аспектів книги Псалмів. Кожен псалом виражає унікальні ситуації та аспекти війни, такі як прохання про захист, вираз впевненості, опис ситуації воєнного конфлікту та елементи хвали та подяки Богу.

Розуміння того, як псалми трактують війну, є важливим елементом біблійного та богословського дослідження. Однак, обмеження аналізу лише псалмів може викликати недостатнє розуміння сучасного контексту та реалій війни. Інтерпретування псалмів в контексті сучасної війни, а особливо у війні Росії з Україною, дозволяє отримати нові відповіді на питання про значення та роль релігійних текстів у сучасному світі. Таке дослідження може внести важливий внесок у наше розуміння того, як релігійні тексти впливають на культурні, політичні та соціальні процеси.

Варто окремо зазначити, що різні напрямки богослов'я та біблеїстики можуть трактувати ці псалми в контексті війни в Україні по-різному в залежності від їхньої теологічної та екзегетичної парадигми. Наприклад,

історична критика може зосередитися на контексті написання псалмів і побачити їх як вираз давніх єврейських переживань та відношення до війни того часу, а не як пророчі передвіщання подій сьогодення. Теологічний підхід може зосередитися на тому, які вчення можна виділити з цих псалмів та як вони можуть бути застосовані у сучасному житті віруючих.

Псалми 21, 46, 60 та 83 містять образи перемоги, захисту та благословення від Бога, що можуть бути застосовані в контексті війни в Україні. Наприклад, війна може розглядатись як випробування для народу, який стикається із військовою агресією та захищає свої права та територію. У псалмах можна знайти різноманітні образи Божої захисної сили, які можуть надати людям надію та сили в ці важкі часи.

Псалом 21 є псалмом подяки за Боже визволення в битві. У контексті сучасної війни в Україні, цей псалом може бути інтерпретований як вираз вдячності Богу за спасіння і захист у часи конфлікту. Він може стати джерелом надії та втіхи для людей, які переживають труднощі і стикаються з воєнними страхами та небезпеками. Псалом закликає до віри в Бога як надійного союзника та визволителя, який допомагає перемогти ворогів, тому українські військові та мирні громадяни можуть вбачати в псалмі 21 промову Божої підтримки та захисту в боротьбі з агресором, а також надію на перемогу правди та справедливості. Він також може спонукати до молитви та сподівання на справедливий мир.

Псалом 46 описує Бога як твердиню, сильну і непохитну, яка надає захист і підтримку своєму народові. У сучасному контексті України, цей псалом може бути інтерпретований як вираз надії на Божу присутність та допомогу в часи військового лихоліття. Образ ріки, яскраво виражений у псалмі, для українського народу має більш ніж символічне значення після того, як саме водні перешкоди зупинили ворожі війська під Києвом (річка Ірпінь), Слов’янськом (річка Сіверський Донець) чи стали лінією розмежування за містом Херсон (річка Дніпро).

Псалом 60 є молитвою за перемогу і закликом до Бога, щоби він допоміг у ситуації конфлікту і військових діях. У сучасній війні цей псалом може бути інтерпретований як спільна молитва та прохання до Бога про звершення правди, справедливості і миру. Псалом 60 також закликає до покаяння і шукає Божого благословення. Українці можуть бачити в цій молитві заклик до єднання, взаємопідтримки та віри у Божу волю для нації. Заключні вірші псалма (60:12-14) підкреслюють роль Бога у воєнних сутичках і відображають образ Бога-воїна, який вступає в активну дію для захисту свого народу. Вони передають впевненість псалмопівця, що разом з Богом вони здатні на подвиг, щоби впоратися зі своїми гнобителями. Цей образ використовується для підсилення віри, сміливості та впевненості в Божій допомозі та перемозі.

Зрештою, псалом 83 у контексті війни в Україні може бути інтерпретований як заклик до Бога захистити Україну від її ворогів. Подібно до ситуації, описаної у псалмі, де Ізраїль стикався з ворожими племенами та коаліціями народів, Україна зіткнулася з агресією та ворожістю з боку зовнішніх сил. Подібно до інших псалмів, інтерпретація псалма 83 в контексті сучасної війни в Україні також може викликати важливі роздуми про Божу присутність та сподівання на Його допомогу в часи випробувань і воєнного лихоліття. Псалом може втілити сподівання на правду, справедливість та перемогу над агресорами.

Таким чином, псалми промовляють не лише у своєму історичному контексті, але й й стать актуальними для сучасного читача. У контексті війни актуалізація псалмів набуває особливої ваги. Вони стають молитвами за мир, захист та перемогу, що надає людям надію та сили в умовах загрози та небезпеки. Псалми стають словами віри та впевненості у присутності Божої сили, яка допомагає витримати випробування та вести боротьбу зі злом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Бибик С. П. — Сюта Г. М. *Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання.* Харків 2005.

Костів К. *Словник-довідник Бібліних осіб, Племен і Народів.* Торонто 1982.

Мазар, А. *Направления развития исторических исследований библейского периода* // *Вестник Еврейского университета №28*. Москва — Иерусалим 2005, 257-300.

Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Пер. І Хоменка, Рим 1963.

Albertz, R. *The riddle of the Deuteronomists* // Thomas Römer (ed.), *The Future of the Deuteronomistic History.* Leuven 2000.

Anderson, A. A. *Psalms.* London 1972.

Anderson, C. E. *The Politics of Psalmody: Psalm 60 and the Rise and Fall of Judean Independence* // *Journal of Biblical Literature* 112, no. 2 (1993).

Anderson G. W. *Israel's Creed: Sung, Not Signed* // *Scottish Journal of Theology* 16 (1963) 277-285.

Arnold, B. T. — Strawn, Brent A. *Beyah Semo in Psalm 68:5: A Hebrew Gloss to an Ugaritic Epithet?* // *Zeitscrift fur dei Alttestamentliche Wissenschaft* 115.3 (2003) 428-432.

Augustine. *St. Augustin: Exposition on the Book of Psalms* / trans. By Schaff, Philip. New York 1886.

Benson, J. *Commentary on Psalms 68* // *Benson's Commentary* (1857) studylight.org (25.05.2023).

Brettler, M. Z. *Images of YHWH the warrior in Psalms* // *Semeia 61* (1993) 135-165.

Brettler, M. Z. *Those Who Pray Together Stay Together: The Role of Late Psalms in Creating Identity* // *Functions of Psalms and Prayers in the Late Second Temple Period* / edited by Mika S. Pajunen and Jeremy Penner. Berlin 2017, 279-304.

Calvin, J. *Commentary of the Book of Psalms*, Vol. 1 / translated by James Anderso. Edinburgh 1845.

Broyles, C. C. *Psalms. New International Biblical Commentary.* Peabody 1999.

Brown, W. P. *Seeing the Psalms. A Theology of Metaphor.* Louisville 2002.

Brueggemann, W. *From Whom No Secrets Are Hid: Introducing the Psalms.* Lousville 2014.

Brueggemann, W. *The Message of the Psalms: A Theological Commentary.* Minneapolis 1984.

Cook, S. D. *Titles of Psalms: an appraisal of James Thirtle's thesis.* Sydney 2015.

Cooper, A. *Ps 24:7-10: Mythology and Exegesis* // *Journal of Biblical Literature* 102 (1983) 37-60.

Costacurta, B. *L'aggresione contro Dio: Studio del Salmo 83* // Bib 64 (1983) 518-541.

Croft, S. J. L. *The Identity of the Individual in the Psalms* // *Journal for the Study of the Old Testament* Sup 44 (1987).

Dearman, A. J. *Moab* // Achtemeier, Paul J. *Encyklopedia Biblijna.* Warszawa 1999.

Eaton, J. H. *Kingship and the Psalms.* Sheffield 1986.

Gerstenberger, E. S. *Psalms, Part 1.* Grand Rapids 1988.

Gerstenberger, E. S. *Psalms. Part 2 and Lamentations.* Grand Rapids 2001.

Gunkel, H. *Introduction to Psalms.* Eugene 2020.

Gunkel, H. — Begrich, J. *Einleitung in die Psalmen.* Gottingen 1966.

Guzik, D. *Psalm 144 – War and Peace.* 2020 // *The Enduring Word Bible Commentary by David Guzik* enduringword.com (25.05.2023).

Glock, A. *Warfare in Mari and Ancient Israel*. Ph.D. Dissertation, University of Michigan 1968.

Hassell, B. C. *Encountering the Book of Psalms: A Literary and Theological Introduction.* Grand Rapids 2014.

Hayes, J. H. *The Historical Setting of the Psalms* // *The Oxford Handbook of the Psalms* / edited by William P. Brown. Oxford 2014, 98-112.

Hossfeld, F-L. — Zenger E. — Maloney L. M. *Psalms 2: A Commentary on Psalms 51-100* / edited by Klaus Baltzer. Minneapolis 2005.

John Paul II. *General Audience of John Paul II.* Wednesday, 21 May 2003 // vatican.va (25.05.2023).

Keel, O. *The Symbolism of the Biblical World: Ancient Near East, Iconography and the Book of Psalms.* New York 1985.

Keil and Delitzsch Biblical Commentary on the Old Testament // *Scripture Tools for Every Person* stepbible.org (25.05.2023).

Kidner, D. *Psalms 1-72: An Introduction and Commentary.* Downers Grove 1973.

Knohl, I. *Psalm 68: Structure, Composition and Geography* // *Journal of Hebrew Scriptures* v. 12 a. 15 (2012).

Kok, M. *Remembered space: Memory and identity in Psalms*, MA (Ancient Languages and Cultures) University of Pretoria 2020.

Kraus, H. J. *Psalms 1-59.* Minneapolis 1988.

Larsen, D. J. *The Royal Psalms in the Dead sea scrolls*. Ph.D. Dissertation, University of St Andrews 2013.

Laurence, T. *Pentecost and the Triumph of the Warrior King* // *Cateclesia institute* cateclesia.com (25.05.2023).

Lind, M. C. *Yahweh Is A Warrior: The Theology of Warfare in Ancient Israel*. Scottdale 2001.

Malamat, A. *Caught between two powers* // *COJS: Center for online Judaic studies* cojs.org (25.05.2023).

Masterman, M. R. E. *Prayer in the Bible* // *NCE*, vol. 11, Detroit 2003.

Mazor, L. *Book of Psalms* // edited by Grossman, Maxine. *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion.* Oxford 2011.

Mettinger, T. N. D, *The Dethronement of Sabaoth: Studies in the Shem as Kabod Theologies* // CBOT 18 (1982).

Miller, P. D. *Warfare in the Old Testament and the Ancient Near East,* 35-70 // *Theodicy and Eschatology: Old Testament Theology in a Contemporary Context* / Edited by James L. Crenshaw. Philadelphia 1986.

Nowell, I.. *Psalms, Book of* // *New Catholic Encyclopedia*, vol. 11, Detroit 2003, 794-797.

Mowinckel, S. *The Psalms in Israel's Worship.* Nashville 1962.

Noth, M. *Überlieferungsgeschichtliche Studien. Teil 1: Die sammelnden und bearbeitenden Geschichtswerke im Alten Testament.* Halle 1943

Nysse, R. *Yahweh Is a Warrior // Word & World* 7/2 (1987) 192-201.

Onnekink, D. *War and Religion after Westphalia, 1648–1713.* Farnham 2013.

Rad, G. von. *Der heilige Krieg im alten Israel*, Gottingen 1952.

Rayburn, R. *«The Psalm of Battles» Psalm 68* // *Faith Prespyterian Church* faithtacoma.org (25.05.2023).

Sarna, N. M. *Legal Terminology in Psalm 3:8* // *Sha'arei Talmon*, Winona Lake 1992, 175-181.

Schokel, L. A. — Carniti, C. *I Salmi 1-72, Vol 1*. Milano 1992.

Schokel, L. A. — Carniti, C. *I Salmi 73-150, Vol 2*. Milano 1993

Slovomic, E. *Toward an Understanding of the Formation of Historical Titles in the Book of Psalms* // *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 91 (1979) 350-380.

Shawn, Z. A. *On the Place of Psalm 21 in Israelite Royal Ideology* // *Mishneh Todah. Studies in Deuteronomy and Its Cultural Environment in Honor of Jeffrey H. Tigay.* Winona Lake 2009.

Schmend, R. *Jahwekrieg und Stämmebund: Erwägungen zur ältesten Geschichte Israels.* Göttingen 1966.

Spurgeon, C. H. *The Treasury of David.* Grand Rapids 1976.

Stone, A. *Nanna/Suen/Sin (god)* // *Oracc and the UK Higher Education Academy* 2016 oracc.museum.upenn.edu (25.05.2023).

Superscriptions of the Psalms // *Mars Hill Press* mhpress.org (25.05.2023).

Süssenbach, C. *Der Elohistische Psalter: Untersuchungen zu Komposition und Theologie von Ps 42-83.* Tubingen 2005.

Tate, M. E. *Psalms 51-100. Word biblical commentary.* Dallas 1990.

The New Bible Dictionary / edited by J. D. Douglas. Westmont 1962.

Weiser, A. *The Psalms: A Commentary.* Manchester 1988.

Weippert, M. *Jahwe und die anderen Götter. Studien zur Religionsgeschichte des antiken Israel in ihrem syrisch-palästinischen Kontext.* 1997.

Węgrzyniak, W. *Psalm 83. Teksty - egzegeza — konteksty.* Lublin 2019.

Wilson, G. H. *The Background and Setting of Psalm 83* // *Bibliotheca Sacra* 136, no. 542 (1979) 330-338.

תנ״ך // *Unicode/XML Leningrad Codex* tanach.us (25.05.2023)